

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Жінки в оточенні Івана Франка: роль
учасниць національного руху в суспільно-
культурному житті кінця XIX – початку XX
ст.**

студентки IV курсу, групи СОІ-41
предметної спеціальності
014.03 Середня освіта (Історія)

Цюняк Ірини Василівни

Керівник:

Савчук Богдан Романович

асистент, кандидат історичних наук

Рецензент:

Райківський Ігор Ярославович

доктор історичних наук, професор

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ ЖІНОК-УКРАЇНОК У НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.	8
РОЗДІЛ 2. ПОСТАТІ ЖІНОК З КОЛА ІВАНА ФРАНКА У СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ КРАЮ	18
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ.	36
РОЗДІЛ 4. РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕМИ ЖІНОЦТВА В НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В 9 КЛАСІ.....	61
ВИСНОВОК.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Упродовж останніх десятиліть в історичній науці дедалі відчутнішим стає інтерес до вивчення ролі жінок в історичних процесах, зокрема у формуванні національних рухів. Такий підхід долає традиційні рамки «чоловічої історії» та акцентує увагу на раніше недооцінених, маргіналізованих аспектах минулого. Особливої актуальності ця проблематика набуває в контексті дослідження українського національного руху кінця XIX – початку XX ст., коли процеси національного самоусвідомлення та емансипації відбувалися паралельно й взаємопов’язано.

Однією із постатей українського культурного життя цього періоду був І. Франко – письменник, публіцист, один із лідерів модерного національного руху. Вивчення його оточення дозволя простежити внесок жінок у формування української інтелектуальної традиції. Постаті Ольги Рошкевич, Наталії Кобринської, Ольги Кобилянської, Уляни Кравченко та інших відображають дух епохи, демонструють зв’язок між жіночою емансипацією та національним відродженням.

Актуальність теми полягає у необхідності переосмислення ролі жінок у національному житті та впровадження гендерно чутливих підходів до вивчення історії. Це особливо важливо в умовах сучасного освітнього процесу, коли формування історичної свідомості здобувачів освіти має ґрунтуватися на принципах рівності й багатовимірного погляду на минуле. Інтеграція теми жіночої участі в національному русі в шкільну історичну освіту відкриває широкі можливості для реалізації компетентнісного підходу. Вивчення життєвих шляхів і громадської активності жінок з оточення І. Франка може стати підґуNTям для міжпредметних зв’язків та формування гендерної культури учнів. Окрім того, ця тематика є цінною для позакласної роботи – її можна ефективно реалізовувати у формі літературно-історичних проєктів, виставок, учнівських досліджень, творчих конкурсів тощо.

Об'єктом дослідження є суспільно-культурне життя Галичини кінця XIX – початку XX ст.

Предметом дослідження є участь жінок, представниць інтелектуального кола І. Франка, у розвитку українського національного руху, їхній внесок у літературну, просвітницьку й громадсько-політичну діяльність, а також можливості методичної можливості інтеграції цієї теми в освітній процес ЗЗСО та позакласну діяльність.

Мета роботи – всебічний аналіз участі жінок з оточення І.Франка у розвитку українського національного руху в Галичині кінця XIX – початку XX ст., з'ясування їхнього внеску в суспільно-культурне життя, окреслення особливостей їхньої літературної, інтелектуальної та громадсько-політичної діяльності, а також методичні можливості інтеграції цієї в навчальний процес і позакласну роботу ЗЗСО.

Завдання роботи визначаємо такі:

- проаналізувати участь українок у суспільно-політичному та культурному житті Галичини кінця XIX – початку XX ст.;
- визначити коло жінок, що належали до інтелектуального середовища І. Франка, охарактеризувати їхній внесок у літературну, просвітницьку та громадську діяльність;
- розкрити значення співпраці І. Франка з жінками його оточення для формування феміністичного дискурсу в українській культурі;
- розробити методичні рекомендації щодо використання теми «Жінки в оточенні Івана Франка» в освітньому процесі ЗЗСО з урахуванням підходів НУШ;
- запропонувати форми реалізації виховного потенціалу теми в позакласній діяльності учнів старшої школи.

Хронологічні межі охоплюють період від кінця 1860-х рр. до 1916 р. Верхня межа зумовлена початком активної участі І. Франка в інтелектуальному житті Галичини та його знайомством із майбутніми діячками національного руху; нижня — роком смерті І. Франка, коли остаточно сформувалося його

інтелектуальне середовище, зокрема жіноче, й було реалізовано основні ідеї їхньої спільної діяльності.

Територіальні межі дослідження охоплюють українські землі в межах Австро-Угорщини, насамперед Галичину (Львів, Дрогобич, Нагуєвичі, Станіславів) – як осередок формування національної ідентичності та жіночого активізму.

Стан наукової розробки. Дослідження ґрунтується на широкому колі історичних, літературознавчих і педагогічних джерел. У сфері гендерної історії використано праці О. Кісь, М. Богачевської-Хом'як, О. Маланчук-Рибак, які висвітлюють суспільно-культурну активність жінок кінця XIX – початку XX ст. та гендерні трансформації епохи [22; 12; 13; 25]. Історіографічне осмислення оточення І. Франка подано у працях Я. Грицака, Є. Барана й І. Скибака, особливо в контексті епістолярної спадщини жінок-інтелектуалок [20; 10; 30].

Окрему увагу приділено особистостям, які становили інтелектуальне та духовне оточення І. Франка: Наталії Кобринській, Уляні Кравченко, Ользі Кобилянській, Ользі Рошкевич, Юзефі Дзвонковській. Їхня діяльність розглядається не лише в біографічному, а й соціо-культурному контексті, що дозволяє виявити колективний вплив жіночого середовища на суспільну думку.

У методичному аспекті робота спирається на нормативні документи МОН України, концепцію НУШ та чинні навчальні програми. Значну увагу приділено працям О. Пометун, в яких досліджено формування громадянської та інформаційної компетентностей учнів, а також реалізацію гендерного підходу в шкільній історичній освіті. Це джерело стало теоретичним підґрунтям для розробки педагогічного інструментарію, презентованого в розділах 3–4 роботи. [28].

Аналіз використаної літератури засвідчив, що попри достатню кількість біографічних і літературознавчих праць про Івана Франка, участь жінок у його інтелектуальному середовищі досліджена фрагментарно, а методичні підходи до інтеграції цієї теми в шкільну освіту – взагалі перебувають на периферії

наукового дискурсу. Це визначає актуальність обраної теми як у науково-історичному, так і в педагогічному контексті.

Методологічною основою роботи – комплекс загальнонаукових і спеціальних історичних методів: спостереження, аналізу й синтезу, систематизації, класифікації, кількісних і описових методів. Вони забезпечують ґрунтовний аналіз джерел і явищ, сприяючи глибокому розумінню соціокультурного контексту діяльності жінок в оточенні І. Франка.

У педагогічному аспекті дослідження спирається на компетентнісний, інтегрований та гендерно чутливий підходи. У межах теми реалізовано метод проєктів, кейс-метод, аналіз джерел, роботу з художніми та епістолярними текстами, а також міжпредметну інтеграцію (історія – література – громадянська освіта). Окрему увагу приділено створенню дидактичних матеріалів для 9 класу з метою розвитку критичного мислення й гендерної чутливості.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному аналізі ролі жінок в інтелектуальному середовищі І. Франка та їхнього внеску в національний рух і культурне життя. Використання гендерного підходу дозволяє розглядати жінок як активних учасниць національного руху, а не лише в межах традиційних соціальних ролей. Дослідження також аналізує їхній вплив на формування української культури та ідентичності.

Практичне значення полягає в можливості використання результатів для популяризації теми в освітньому процесі та науковій діяльності. Матеріали можуть бути застосовані під час проведення лекцій, написання наукових робіт, організації учнівських проєктів, конкурсів, виставок тощо. Особливе практичне значення має використання результатів роботи в педагогічній практиці, зокрема на уроках історії України в старших класах, при вивченні тем, пов'язаних з участю жінок у національних рухах, а також впливом культурних процесів на розвиток національної ідентичності. Матеріали дослідження можуть бути корисними для підготовки учнів до участі в олімпіадах, конкурсах, а також для написання власних науково-творчих робіт, таких як реферати, есе, проєкти тощо.

Структура роботи. Робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновку та списку використаної літератури та додатку – плану-конспекту позакласного заходу. Загальна кількість сторінок 108, з них основного тексту – 89 сторінок.

РОЗДІЛ 1. УЧАСТЬ ЖІНОК-УКРАЇНОК У НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

Наприкінці XIX ст. Галичина залишалася складовою частиною Австро-Угорської імперії – багатонаціональної держави з централізованою формою управління, де, попри формальні ознаки рівноправності, реальність часто суперечила законодавчим деклараціям. Конституція 1867 р. визнавала рівні права для всіх національних спільнот імперії, однак на практиці українське (руське) населення, особливо у Східній Галичині, зазнавало значних утисків. Його представники були відсторонені від повноцінної участі в політичному, адміністративному та культурному житті, а обмежений доступ до освіти лише підсилював маргіналізацію.

Ключові позиції в державному управлінні, судочинстві та освітній сфері утримувала польська шляхта, яка продовжувала закріплювати свій вплив ще з часів Речі Посполитої. Це не лише посилювало асиміляційний тиск на українське населення, а й гальмувало розвиток української національної ідентичності. В умовах соціальної нерівності та національного утиску, доступ до системи освіти українською мовою, створення друкованих органів, розвиток науки та культури відбувалися надзвичайно повільно і переважно завдяки ініціативам громадськості та інтелігенції.

У таких умовах українське суспільство починає шукати нові шляхи до самоорганізації. Формуються два основні ідеологічні напрями – москвофіли та народовці. Перші орієнтувалися на підтримку з боку Російської імперії, тоді як другі закликали до самостійного культурного й політичного розвитку українського народу. Особливе місце в цьому процесі почали займати українські жінки, які дедалі активніше долучалися до освітніх, просвітницьких та культурних ініціатив.

Попри домінування патріархальних уявлень і гендерних стереотипів, наприкінці XIX ст. спостерігається активізація участі жінок у національному русі. На цьому етапі важливу роль відіграла українська інтелігенція, яка, зокрема у постаті І. Франка, не тільки підтримувала жіночий рух, а й створювала умови

для його розвитку. Франко неодноразово співпрацював із провідними діячками свого часу – Ольгою Кобилянською, Наталею Кобринською, Лесею Українкою, – допомагаючи їм не лише літературно, а й публічно визнаючи значення жіночого голосу у суспільстві. Саме він допоміг Лесі Українці з виданням першої збірки "На крилах пісень", а твори Кобилянської вважав новаторськими для української белетристики.

Соціальна структура населення Галичини базувалась переважно на селянстві. Значна частина селян мала обмежені або зовсім не мала земельних наділів, що змушувало їх орендувати землю чи працювати у заможніших господарів. Така ситуація породжувала залежність від поміщиків і поглиблювала соціальну нерівність. Рівень життя українських селян у Східній Галичині залишався надзвичайно низьким – за показниками споживання продовольства (зерна, м'яса) вони були на останніх позиціях у Європі. Диспропорції у володінні землею також посилювали економічну напругу. Основні земельні площі перебували в руках австрійських, угорських і польських аристократів, а також незначної частки українських землевласників. Це унеможливлювало рівномірний розвиток сільського господарства та зумовлювало глибокі соціальні розбіжності.

Внаслідок економічних труднощів і злиднів, десятки тисяч галичан змушені були емігрувати. Становище українських родин також описував і сам Франко: «Поганий економічний порядок у нашому краї розчаровує населення нашого краю і доводить мужика, а то і жінку до п'янства» [5, с. 26]. Між 1890 і 1914 роками близько пів мільйона осіб залишили край у пошуках кращого життя в Канаді, США та країнах Латинської Америки. Ця хвиля еміграції суттєво вплинула на соціально-економічний стан регіону.

У традиційній українській культурі жінка розглядається як символ материнства, духовності та берегиня домашнього вогнища, яка не лише виховує молоде покоління, а й зберігає національні цінності. Це підкреслює Замша Анастасія у своєму дослідженні: жінка є «носієм звичаїв і традицій, передавачем колективної пам'яті» [52, с.4]. У сільському середовищі помітне значення мала

нуклеарна модель родини, що передбачала проживання лише подружжя та їхніх дітей. Такий формат співжиття сприяв більшій автономії жінки в межах родини, порівняно з традиційною великою (розширеною) родиною, де домінував патріархальний контроль [22, с. 80].

На цьому тлі українські жінки особливо гостро відчували тягар подвійної – соціальної та гендерної – нерівності. Вони були майже цілковито виключені з процесів прийняття рішень і змушені були долати як економічні труднощі, так і обмеження, пов'язані зі стереотипами щодо жіночої ролі у суспільстві [12, с.133].

Формування жіночого руху в Галичині супроводжувалося поширенням ідей європейського фемінізму, адаптованих до українських реалій. Фемінізм охоплює широкий спектр значень і підходів. Це і рух за гендерну рівність, і прагнення до включення жінок у всі сфери знання та суспільного життя. Він передбачає як визнання відмінностей між жіночим і чоловічим досвідом, так і прагнення до подолання цих відмінностей. Феміністична думка включає жіночі студії в ширшому соціальному контексті, фокус на жінках як окремій соціальній категорії, а також використання «жіночого» як аналітичного інструменту у філософії – як для аналізу, так і для критики та переосмислення усталених підходів [13, с. 170]. У центрі уваги опинилися питання рівного доступу до освіти, працевлаштування, участі у культурному житті та громадській діяльності. Завдяки активності інтелігенції, підтримці церковних діячів, а також поширенню феміністичної публіцистики, українські жінки здобували нові можливості для самореалізації, що в свою чергу сприяло загальному національному піднесенню. Гендерна тематика поступово переставала бути периферійною – вона стала важливою складовою ширшого українського національного проекту.

У цей час українські жінки дедалі активніше долучалися до національного руху. Вони брали участь у просвітницьких ініціативах, організовували освітні курси, культурні гуртки та долучались до видавничої справи. Особливу роль у цьому процесі відігравали представниці інтелігенції, які працювали задля розвитку української національної ідентичності через освіту та

культуру. У другій половині XIX – на початку XX століття процес становлення жіночого руху на українських землях Галичини відбувався під помітним впливом феміністичних ідей, що активно ширилися в тогочасній Європі та Північній Америці. У багатьох країнах Західного світу жінки почали вимагати розширення своїх прав – доступу до освіти, самореалізації через працю, політичної участі, а також юридичної рівності.

Через зростання культурних обмінів та активну публіцистику ці ідеї проникали й до українського суспільства, насамперед у регіони, відкриті до європейських впливів – зокрема, до Галичини, яка перебувала у складі Австро-Угорщини й мала порівняно сприятливі умови для національно-культурного розвитку. Українська інтелігенція жіночої статі мала змогу знайомитися з працями провідних теоретиків і практиків європейського жіночого руху – серед яких були Клара Цеткін, Олімпія де Гуж, Джон Стюарт Мілль та інші – а також аналізувати досвід жіночих організацій у таких країнах, як Австрія, Німеччина чи Велика Британія. Вплив цих ідей надихав українських жінок не лише на боротьбу за власні соціальні й громадянські права, а й на включення у ширший контекст національного розвитку.

Паралельно з феміністичними тенденціями в Галичині відбувалося інтенсивне українське національне пробудження. Ідеї мовної, культурної та освітньої самостійності набували популярності, сприяючи формуванню розуміння того, що без активної участі жінок нація не зможе повноцінно розвиватися. У суспільній свідомості з'являвся новий образ української жінки – освіченої, патріотично налаштованої, здатної виховати дітей у дусі національної свідомості та культурної гідності.

Синтез ідей європейського фемінізму з національними прагненнями українців сприяв виникненню перших жіночих об'єднань на західноукраїнських землях. Одним із таких було створене в 1884 році «Товариство руських жінок» – перша офіційна організація, яка об'єднала жіночий соціальний активізм із національно-культурною роботою. Саме поєднання боротьби за права жінок із

завданнями національного характеру стало характерною ознакою українського жіночого руху Галичини на межі століть.

У другій половині XIX століття ситуація з жіночою освітою на українських землях була нерівномірною. У Галичині, яка входила до складу Австро-Угорської імперії, поступовий розвиток освіти відкривав жінкам більше можливостей для інтелектуального зростання та громадської участі. Тут завдяки ліберальнішій політиці та активності української інтелігенції виникали жіночі гімназії, зростала роль жінок у просвітницьких ініціативах. Натомість у Наддніпрянській Україні, підконтрольній Російській імперії, панувала глибока гендерна сегрегація в освіті. Розвиток жіночої професійної освіти відбувався значно повільніше, ніж у Галичині. Як зазначає дослідниця О. Аніщенко, «у нормативно-правових документах щодо освіти фактично не враховано особливості організації навчально-виховного процесу залежно від статі», що стримувало емансипаційні процеси в українському суспільстві східноукраїнських земель [9, с. 1]. Жінки не мали рівного доступу до навчання, а система шкільної освіти була чітко поділена за гендерною ознакою – з обмеженим колом предметів для дівчат, спрямованих радше на виховання «домашніх» якостей, ніж на розвиток критичного мислення чи фахових компетентностей. Така ситуація затримувала емансипаційні процеси та відображала загальну дискримінаційну парадигму тогочасного суспільства [14, с. 363].

Освічені жінки – представниці інтелектуальної еліти, серед яких слід згадати Наталію Кобринську, Олену Пчілку, Климентину Попович-Боярську – стали не лише символами змін, а й ініціаторками конкретних освітніх і культурних проєктів. Їхня діяльність сприяла тому, що у Галичині почали з'являтися навчальні заклади для дівчат, а згодом і приватні гімназії, в яких викладання часто велося українською мовою. Освітні установи такого типу слугували не лише середовищем для здобуття знань, але й майданчиком для формування національної та гендерної ідентичності.

Інтелігенція відігравала центральну роль у формуванні нового уявлення про жінку – не лише як берегиню родинного вогнища, але і як повноправну учасницю суспільного життя. Саме вона ініціювала створення культурно-просвітницьких гуртків, читальнь, недільних шкіл, які стали основою для зростання жіночої самосвідомості. Жінки дедалі активніше долучались до публічного дискурсу, висловлюючи власні думки з питань освіти, культури, соціального устрою.

Велике значення в цьому процесі мала й публіцистика. Видання на кшталт «Нашої долі» (1893) та «Жіночої долі» (1925) стали не лише інформаційними майданчиками, а й засобами впливу на формування жіночого світогляду. У них публікувалися матеріали про важливість жіночої освіти, права жінок, участь у національному русі, а також тексти самих жінок-інтелектуалок, які доносили до читачок ідеї модернізації ролі жінки в суспільстві.

Загалом, діяльність інтелігенції у сфері освіти стала тим фундаментом, на якому зростала емансипація українських жінок у Галичині. Саме завдяки системній роботі у культурно-освітньому напрямі жінки змогли вийти за межі приватного простору та долучитися до національного відродження.

На межі XIX і XX століть на західноукраїнських землях, передусім у Галичині, починають з'являтися перші жіночі організації, які стали своєрідною відповіддю на зростання національної свідомості та потребу жінок у громадському самовираженні. Формування цих структур стало можливим завдяки активній участі жінок-інтелігенток, які прагнули змінити суспільне становище жінки через освіту, культуру та просвітництво.

Одним із перших і найвизначніших жіночих об'єднань стало «Товариство руських жінок», засноване 1884 року у Станиславові, де Наталія Кобринська – одна з найактивніших представниць жіночого руху того часу, успішно згуртувала біля себе жінок [36, с. 115]. Головною метою товариства було сприяння освітньому, моральному та національному піднесенню жінок. Членкині організації займалися проведенням культурно-просвітницьких заходів, створенням бібліотек, підтримкою жіночої самоосвіти.

Поряд із цим формувалися інші структури, зокрема «Жіноча громада», яка діяла більш неформально, проте активно залучала українок до спільної праці в освітньому й соціальному напрямках. Такі організації об'єднували жінок, зацікавлених у розвитку національної культури та реалізації права на гідне місце у суспільстві.

Діяльність цих товариств була багатогранною: від організації освітніх курсів та гуртків для жінок до участі в благодійності та соціальних ініціативах. Особливу увагу приділяли допомозі дівчатам із незаможних родин, залученню їх до ремісничої та педагогічної діяльності.

Загалом, створення жіночих організацій у Галичині стало важливим кроком до емансипації жінок. Ці структури стали осередками формування громадської активності, національної свідомості та солідарності серед українок, відкриваючи нові можливості для їхньої участі в суспільному житті.

Митрополит Андрей Шептицький був однією з ключових постатей, які вплинули на розвиток жіночої освіти в Галичині, відіграючи важливу роль у культурному і соціальному житті українського народу. Його підхід до виховання жінок мав прогресивний характер для того часу. Шептицький усвідомлював, що освіта є основою для прогресу жінки в суспільстві, тому активно сприяв створенню освітніх установ для дівчат, зокрема гімназій і шкіл, що надавали можливість отримати високоякісну освіту. Важливою частиною його діяльності була підтримка жіночих ініціатив і рухів, що стосувалися духовного та культурного розвитку жінок. Він активно заохочував участь жінок у суспільному житті, зокрема через благодійність і громадську діяльність. Митрополит також виступав за роль жінки як виховательки майбутніх поколінь, підтримуючи ідеї морального та інтелектуального зростання жінок, що мали вплив на соціальний розвиток нації.

Однією з важливих ініціатив митрополита було його сприяння створенню та діяльності таких організацій, як «Союз українок», який став важливим інструментом для просування прав жінок, зокрема у сфері освіти і культури. Шептицький надавав не тільки матеріальну, але й моральну підтримку цим

ініціативам, оскільки він вірив, що без активної участі жінок у житті суспільства неможливо досягти справжнього національного єднання.

Наприкінці XIX – на початку XX століття в Галичині активно розвивалися народні доми та просвітницькі осередки, які відіграли важливу роль у мобілізації жінок до громадської, культурної та національної діяльності. Народні доми стали важливими культурними центрами, де жінки не тільки отримували освіту, але й залучалися до організації та проведення різноманітних культурних заходів. Ці установи стали осередками, де проводилися лекції, вистави, концерти та інші суспільно корисні заходи, які сприяли поширенню ідей національного відродження та емансипації.

Просвітницькі осередки, у свою чергу, слугували важливими платформами для формування громадської активності жінок. Вони стали місцем для обміну думками та ідеями, а також організації соціальних і культурних ініціатив. Саме тут жінки могли здобувати нові знання, розвивати свої лідерські якості та брати участь у суспільних процесах, які на той час, здебільшого, залишалися доступними тільки для чоловіків.

Особливо важливу роль у мобілізації жіночої активності відігравали періодичні видання, зокрема жіночі журнали. Журнали, такі як «Жіноча доля» або «Наша доля», стали майданчиками для висвітлення проблем жінок, обговорення їхніх прав, ролі в суспільстві та можливостей для самореалізації. Ці видання не лише інформували, але й надихали жінок до участі в національному та культурному житті, пропагуючи ідеї емансипації та активної громадянської позиції. Завдяки народним домам, просвітницьким організаціям і журналам, жінки змогли не лише здобувати освіту, а й активно долучатися до важливих процесів у житті своєї громади. Ці осередки стали важливими інструментами для формування національної свідомості та жіночої солідарності, що мало значний вплив на розвиток українського жіночого руху.

На межі XIX та XX століть Галичина переживала період суттєвих політичних, соціальних і культурних змін. Під впливом австрійського управління та європейських ідеологічних течій розвивався український

національний рух. Водночас, важливим аспектом національного відродження стала активна участь жінок у громадському житті, що набирало сили під впливом феміністичних ідей, які проникали в українське суспільство через культурні обміни з Європою.

Інтелігенція, зокрема представниці жіночої частини, відіграла важливу роль у культурних і просвітницьких ініціативах. Вони активно працювали над створенням освітніх закладів, культурних об'єднань та громадських організацій, таких як «Товариство руських жінок» і «Жіноча громада», що стали основою для розвитку жіночого руху в Україні. Жінки не лише здобували освіту, але й брали участь у національних і культурних проектах, сприяючи формуванню нового образу жінки, освіченої, патріотичної та соціально активної.

Визначну роль у підтримці жіночої освіти та активності мав митрополит Андрей Шептицький, який розумів важливість участі жінок у суспільному житті для досягнення національних цілей. Він підтримував освітні ініціативи для дівчат та заохочував їх до культурної та благодійної діяльності.

Народні доми, просвітницькі осередки та жіночі журнали стали важливими майданчиками для мобілізації жіночої активності, дозволяючи жінкам здобувати знання та брати участь у суспільному житті. Це відкривало нові можливості для самореалізації, сприяючи розвитку жіночої солідарності, громадянської свідомості та національної ідентичності.

Жіночий рух посідає важливе місце в історичному поступі державотворчих процесів в Україні. Упродовж свого розвитку він справляв суттєвий вплив на соціально-політичну динаміку в країні. Дослідження засвідчують, що саме завдяки активній діяльності жіночих об'єднань того часу було сформовано українську версію феміністичної думки, яка, поряд із європейською та американською традиціями, вирізняється власною ідеологічною специфікою [51, с. 10].

Таким чином, жіночий рух у Галичині в кінці XIX – на початку XX століття став важливою складовою частиною українського національного відродження, адже він поєднав боротьбу за права жінок із національними

прагненнями, що в свою чергу сприяло розвитку освіти, культури та соціальної активності, а також стало основою для створення нових соціальних ідентичностей.

РОЗДІЛ 2. ПОСТАТІ ЖІНОК З КОЛА ІВАНА ФРАНКА У СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ КРАЮ

Особистий і духовний простір Івана Франка був глибоко пронизаний впливом жінок. «Значний вплив на моє життя. — зазначав письменник, — а значить, також на мою літературу мали мої зносини з жіноцтвом» [27, с. 150]. Франко не обмежував жіночу постать суто роллю об'єкта поетичного захоплення чи домашнього ідеалу — навпаки, він послідовно наголошував на інтелектуальному потенціалі жінки та її здатності до активної участі в суспільних процесах.

Слід зауважити, що класичне франкознавство зосереджувалося переважно на вивченні стосунків Івана Франка з трьома жінками, яких він увіковічнив у поезії «Тричі мені являлася любов...» — Ольгою Рошкевич, Юзефою Дзвонковською та Целіною Зигмунтовською. До них часто додавали також Ольгу Хоружинську — дружину письменника. Водночас інші важливі для Франка постаті залишалися поза фокусом уваги, незважаючи на їхній значний внесок. Йдеться, зокрема, про поетес Юлію Шнайдер, Климентину Попович, а також Наталю Кобринську, з якою Франка пов'язувала не лише співпраця, а й спільна участь у зародженні феміністичного руху в Галичині. Часто образ Франка у його стосунках із жінками піддавався цензурі або спрощенню, що ускладнювало глибше розуміння складності його особистих зв'язків. Наприклад, доля його листування з Ольгою Рошкевич свідчить про небажання самої адресатки робити приватні матеріали публічними — частину листів вона заповіла поховати разом із собою. Подібна ситуація була і з листами до Уляни Кравченко, де найінтимніші фрагменти були вилучені. Не всі документи, що розкривають особисті історії Франка, збереглися — деякі були знищені або приховані через упереджене ставлення до особистої сфери видатної публічної особи. Такий досвід ілюструє складність його взаємин із жінками, де він поставав як жива, суперечлива особистість [20, с. 305-306].

Іван Франко гостро критикував економічну залежність жінки від чоловіка, вказуючи: «Жінка ясно бачить, що велика частина її неволі лежить в економічній залежності... і тому вона старається вирватися... тільки своєю

працею на волю»[3, с. 91-92]. Франко також активно відстоював політичну рівність жінок через свій вплив у Русько-Українській радикальній партії, яка домагалася «без різниці пола ... повного впливу на рішення всіх питань політичного життя»[38, с. 113]. Такі погляди митця демонструють його прагнення до соціального переосмислення жіночої ролі у модерному суспільстві та глибоку ангажованість у національні й гендерні дискурси.

У його художньому доробку жінка часто зображена як самодостатня, внутрішньо сильна особистість, здатна чинити опір несправедливості, долати упередження і боротися за своє місце в соціальному просторі.

Франко глибоко усвідомлював значення жіночого елементу в контексті національного пробудження, розвитку просвітництва та формування нової української інтелігенції. Він сприймав жінку не лише як берегиню родинного вогнища, а й як мислячого індивіда, рівноправного співтворця духовної культури. Така позиція, нетипова для консервативного XIX століття, свідчила про прогресивність Франкових переконань. У своїй публіцистиці, громадській діяльності та редакторській практиці він систематично підтримував жіночі ініціативи, сприяв розвиткові феміністичного руху, допомагав у публікації творів письменниць, заохочував їх до інтелектуальної самореалізації та участі в публічному дискурсі.

Жіноча тематика посідала особливе й водночас багатовимірне місце у творчості та світоглядному просторі Івана Франка. Для нього жінка була не просто образом для емоційних переживань чи джерелом натхнення – вона уособлювала глибші соціальні та культурні смисли. У художніх текстах, а також у численних публіцистичних виступах Франка простежується прагнення подолати традиційні уявлення про жінку як про пасивну, мовчазну фігуру, обмежену рамками родини чи побуту. Замість цього він пропонував образ жінки як активної, вольової особистості, яка не лише усвідомлює свою гідність, а й має реальний вплив на суспільне життя.

Франкове розуміння жіночої ролі виходило за межі звичних тогочасних норм – він бачив у жінці не просто берегиню національних традицій, а й

моральний стрижень громади, інтелектуального партнера у діалозі про майбутнє нації. Така модель жінки співвідноситься з поняттям «вільна жінка» – інтелектуально активної, духовно й особистісно зрілої особи, здатної самостійно формувати свою життєву позицію, творити й впливати на суспільний простір. Представниці інтелектуального кола Івана Франка втілювали цей ідеал у своїй діяльності, доводили, що жінка може бути не лише об'єктом суспільної уваги [50, с. 29].

Франко бачив у жінці не лише емоційний символ чи джерело художнього натхнення, як це було типовим у багатьох літературних традиціях ХІХ століття, а насамперед – особистість із повноцінним розумовим потенціалом, здатну критично мислити, відстоювати власні переконання та брати активну участь у трансформації суспільного устрою. Його переконання базувалися на гуманістичному баченні світу, в якому жінка повинна мати рівні права на самореалізацію, інтелектуальний розвиток та творчу свободу. Саме така прогресивна інтерпретація жіночої ролі відрізняла Франка від багатьох його сучасників і робила його союзником раннього українського феміністичного руху.

Жіноче оточення Івана Франка складалося з винятково яскравих, освічених і суспільно активних постатей, які впливали на нього не лише як на митця, а й як на громадського діяча. Серед них – Наталія Кобринська, Уляна Кравченко, Ольга Хоружинська, Ольга Рошкевич та Юзефа Дзвонковська – кожна з цих жінок відіграла важливу роль у культурному процесі свого часу, виходячи далеко за межі приватного життя. Їхня присутність у житті Франка не зводилася лише до емоційної підтримки чи особистого зв'язку – вони були його повноправними соратницями, з якими він розділяв спільні ідеї, літературні прагнення та суспільні переконання.

Діяльність цих жінок свідчить про тісний взаємозв'язок між особистим простором інтелігенції та ширшими процесами національного і культурного розвитку. Їхній вклад у літературу, громадське просвітництво, феміністичний рух і духовне оновлення українського суспільства кінця ХІХ століття є

беззаперечним. Франко не лише уважно спостерігав за їхньою роботою, а й активно її підтримував – редагував тексти, сприяв публікаціям, долучався до спільних проєктів, часто стаючи промоутером жіночого голосу у публічному просторі. Така співпраця підкреслює не просто дружбу чи повагу, а глибоку ідейну спорідненість, засновану на спільному прагненні до суспільного оновлення й національного поступу.

Однією з найважливіших подій у контексті співпраці Івана Франка з представницями жіночого руху стало його активне залучення до підготовки та реалізації літературного альманаху «Перший вінок» (1887), ініціаторками якого були Наталія Кобринська та Олена Пчілка – провідні діячки раннього українського фемінізму. Цей альманах став першим в історії української літератури зібранням текстів, написаних винятково жінками, і мав на меті не лише продемонструвати їхній творчий потенціал, а й заявити про право жінок на власний голос у літературі та суспільному дискурсі. Також це свідчить про співпрацю українок Галичини та Наддніпрянщини, адже «голоси жінок галичанок і придніпрянок переплітаються й зливаються в одну гармонію, почуття дружності й духовної близькості, незважаючи на політичні межі, виявляється досить ясно, бодай у сфері найбільш освічених, вільних жінок» [31, с. 309].

Наталія Кобринська була однією з перших діячок українського феміністичного руху. Вона не лише активно займалася громадською діяльністю, організовуючи ініціативи на підтримку жіночої освіти в гімназіях і коледжах, але й добивалася подання численних петицій до Галицького парламенту щодо захисту прав селянства. У своїй публіцистиці Кобринська порушувала широкий спектр тем – від європейського досвіду жіночої емансипації, розвитку жіночих кооперативів і участі в громадських організаціях до глибоких роздумів про роль жінки в цивілізаційних процесах та національній культурній спадщині. Значну увагу вона приділяла питанням гендерної ідентичності та психологічному образу жінки. Її публіцистичні погляди тісно переплітаються з феміністичною проблематикою, розкритою у художніх творах [52, с. 26].

Варто звернути увагу на одне з її важливих застережень, озвучене ще наприкінці XIX століття: за відсутності фемінізму соціалізм може обернутися для жінок подвійним тягарем – необхідністю поєднувати роботу в домі з працею поза його межами. Це твердження точно відображає проблему, яку переживали жінки епохи модерну, і зберігає свою актуальність у нинішніх дискусіях про гендерні ролі та трудове навантаження жінок [44, с. 15].

Франко не обмежився символічною підтримкою проєкту. Він активно долучився до його редагування, переглядав тексти, давав редакторські поради, а також вів листування з учасницями ініціативи. Завдяки його авторитету та зусиллям «Перший вінок» отримав не лише належне фахове оформлення, а й інтелектуальне підкріплення, що сприяло визнанню жіночого письменства як важливого складника національної культури. У листуванні Франка з Кобринською простежується щира зацікавленість та повага до її ідей: зокрема, Франко високо оцінив її оповідання «Пані Шумінська» (у пізнішій редакції – «Дух часу»), вважаючи його прикладом сміливої літературної відповіді на актуальні суспільні виклики тогочасного життя.

Завдяки цій співпраці альманах не лише відкрив нові імена, а й започаткував публічне осмислення важливих для жінок тем: прав на освіту, участі в суспільному житті, особистої гідності та культурного самоствердження. Франкова участь у цьому проєкті засвідчує його глибоку прихильність до ідеї рівноправності та демонструє, що він сприймав феміністичний рух не як чужу або маргінальну ініціативу, а як органічну частину загального поступу української нації.

Наталія Кобринська посіла знакове місце в процесі переосмислення ролі жінки у суспільстві кінця XIX століття, виступаючи не лише як письменниця, а й як активна учасниця інтелектуальних дискусій та громадських ініціатив. Її діяльність мала вагомий вплив на формування нового бачення жіночої участі в культурному та суспільному просторі. У співпраці з Іваном Франком ця діяльність набувала ще більшої глибини та легітимності. Разом вони

демонстрували, що боротьба за права жінок – це не окрема, маргінальна течія, а органічна складова широкого національного і культурного відродження.

Залучення Кобринської до публіцистичних, літературних і просвітницьких проєктів, у яких Франко брав безпосередню участь, засвідчувало важливу зміну парадигми: жінка перестає бути об'єктом дискурсу і стає його суб'єктом. Спільна праця цих двох постатей у літературному полі Галичини не лише заклала основи феміністичного дискурсу, а й переконливо довела, що ідеї рівноправності, освіти, соціального визнання жінок є частиною загального поступу модерної нації.

Уляна Кравченко, знана під справжнім ім'ям Юлія Шнайдер, стала однією з перших жінок в українському літературному середовищі, які відкрито транслиували феміністичні погляди через поетичне слово. Її поява на літературній арені була не випадковою, а значною мірою стала можливою завдяки підтримці Івана Франка, котрий, як редактор і наставник, сприяв публікації її творів і формуванню її як поетеси [8, с. 9]. Майже в кожному листі письменник писав - «Присилайте вірші!» [30, с. 66].

Завдяки підтримці Івана Франка у 1885 році була видана перша поетична збірка Уляни Кравченко під назвою «Prima Vera». Вплив Франка на цей твір є добре помітним. Сам успіх цієї книги, ймовірно, став поштовхом до використання псевдоніма – ім'я Уляни Кравченко з'являється на обкладинках усіх наступних видань. Їхнє тривале листування свідчить про взаємну повагу, емоційну близькість та творчу взаємозалежність, що вийшла за межі суто літературного співробітництва.

Тематика поезії Кравченко вирізнялася глибоким осмисленням жіночої ідентичності в умовах соціальної нерівності та морального тиску. У її віршах звучав голос жінки, яка прагне вийти за межі нав'язаних ролей, реалізувати свій інтелектуальний і духовний потенціал. Кравченко не боялася підіймати складні теми – внутрішня боротьба, самопожертва, жадоба знань і свободи стали стрижневими у її творчості. Її доробок не лише поповнив скарбницю української поезії, а й став символом нової епохи – епохи, в якій жінка перестає бути тінню

і заявляє про себе як про рівноправного суб'єкта національного й культурного простору.

Ольга Хоружинська – жінка з глибокими інтелектуальними запитами та високою громадянською свідомістю, походила з козацького роду і мала ґрунтовну освіту, що вже вирізняло її серед більшості жінок свого часу. Її місце в житті Івана Франка не обмежувалося лише статусом дружини: вона виступала як рівноправна учасниця його культурної і суспільної діяльності. "Це золото, а не дівчина! – хвалить обраницю товариша Олена Пчілка. Хоружинська брала активну участь у редагуванні та підготовці до друку літературних і публіцистичних текстів Франка, допомагала в налагодженні листування з редакціями, інтелектуалами та діячами національного руху, а також долучалась до організації друкованих видань, сприяючи поширенню української літератури й думки.

Її діяльність виходила далеко за межі родинного побуту: Ольга брала участь у роботі освітніх гуртків, підтримувала ідеї жіночої самоосвіти й активності, виступала з промовами та обговореннями, в яких наголошувала на потребі розширення прав жінок у галицькому суспільстві. Її ідейна позиція виявляла прогресивний погляд на роль жінки у національному й культурному поступі, зокрема в контексті формування української модерної інтелігенції.

Життєва траєкторія Хоружинської – це приклад гармонійного поєднання приватного й громадського життя, де особисте партнерство з Франком трансформувалося у спільну працю над справами національного значення. Вивчення її постаті дозволяє глибше осмислити не лише особистий вимір стосунків із Франком, а й значущість жінки в суспільних трансформаціях доби, що надовго залишили слід в історії українського жіночого руху.

Ольга Рошкевич та Юзефа Дзвонковська були не просто супутницями життя Івана Франка на певних його етапах, а особистостями, що мали глибокий і тривалий вплив на його духовний, емоційний та інтелектуальний розвиток. Їхня присутність у біографії письменника була важливою не лише з огляду на романтичні стосунки, а передусім завдяки спільним ідеалам, культурним

орієнтирам і глибокому зацікавленню проблемами національного відродження. Ці жінки допомогли Франкові не тільки краще зрозуміти себе, а й поглибити уявлення про світ жінки, її внутрішню силу та духовну глибину, що згодом виявилось у художній системі його творів.

Постать Ольги Рошкевич – виняткова для раннього періоду життя Франка. Їхнє знайомство відбулося ще в молодості, і з того часу між ними встановилися глибокі стосунки, які виходили за межі особистої симпатії. Для письменника вона "була першою жінкою, яку він глибоко покохав і їй присвятив багато своїх поезій" [18, с. 8]. Цінним джерелом для дослідження характеру цих стосунків є епістолярна спадщина Франка і Рошкевич, уперше опублікована Михайлом Возняком ще у 1940-х роках. У цих листах Ольга постає не лише як кохана, а як уважна, чуйна й глибоко інтелегентна особистість. В її зверненнях, таких як: «Іваську, мій любий...», виразно простежується сила емоційної прив'язаності та духовної близькості. Листи Ольги також дозволяють побачити, як вона сприймала Франка – як провідника, інтелектуала, що формує її внутрішній світ [10, с. 3-7].

Вона стала для нього першою коханою, але не менш важливою була її роль у фаховій діяльності Франка. Ольга активно долучалася до фольклористичних пошуків, надсилаючи йому численні зразки усної народної творчості – пісні, казки, легенди, перекази. Саме цей матеріал згодом став основою для етнографічних записів, а також послужив натхненням для створення низки художніх творів. Ба більше, її підтримка в особистому листуванні надавала Франкові емоційної стійкості, допомагала долати творчі й життєві труднощі, що було особливо важливо в період становлення його як митця і вченого. Рошкевич не лише надихала, а й формувала певні ідеї в світогляді письменника, сприяючи глибшому зануренню у фольклорну тематику та національні питання.

Юзефа Дзвонковська – ще одна ключова фігура у житті Франка, яка уособлювала для нього моральну чистоту, силу духу та непохитність у служінні ідеалам. Познайомились вони у 1883 році під час приїзду каменяря у Станіславів,

він тоді заходив до неї за „Тисменицьку рампу“, де дівчина мешкала [19, с. 261]. Її образ, сформований через спілкування та особисту драму, справив на Франка величезне враження. Освічена, інтелігентна, рішуча, вона стала для нього прикладом високих моральних чеснот. Особливо сильний слід залишила її боротьба з тяжкою хворобою, яку вона переносила гідно й мужньо. Ця трагедія, що глибоко зворушила Франка, стала основою для образів жіночого героїзму та самопожертви у його літературних творах. Глибока особиста симпатія, яка об'єднувала їх, переросла у духовний зв'язок, що не припинився навіть після її смерті. Письменник довго оплакував втрату, що знайшло відлуння в багатьох його поезіях, де Дзвонковська постає як символ незламного жіночого духу, вірності та ідеалізму.

Таким чином, стосунки Івана Франка з цими двома жінками стали не лише емоційним переживанням, а й потужним чинником формування його особистості. Завдяки спілкуванню з Ольгою Рошкевич і Юзефою Дзвонковською він зміг глибше збагнути психологію жінки, що дозволило йому створити в своїй творчості багатовимірні, емоційно глибокі та внутрішньо цілісні жіночі образи. Їхній вплив – це не лише особиста історія Франка, а й частина ширшого культурного процесу, у якому ці жінки стали своєрідними провідниками між фольклорним минулим, національною ідеєю та новітнім художнім мисленням.

Слід зазначити, що творчість жінок-письменниць зазнала значних змін під впливом модерністських тенденцій, які принесла нова культурна епоха. У своїх міркуваннях Іван Франко також звертав увагу на ці трансформації.

Франко надзвичайно високо цінував художній доробок Кобилянської, відзначаючи її оригінальний стиль письма, що вирізнявся сміливим новаторством, тонким психологізмом і глибоким проникненням у внутрішній світ жіночих персонажів. Він неодноразово наголошував на значущості її творчості для розвитку української прози, зокрема з погляду формування феміністичного дискурсу в національній літературі. Для Франка її твори були не просто зразками талановитої белетристики, а свідченням інтелектуальної

зрілості жінки-митця, здатної впливати на суспільну думку та активно формувати модерну українську літературну традицію.

Ольга Кобилянська неодноразово наголошувала, що значний вплив на її формування як української письменниці мали жінки-однодумниці, зокрема Софія Окуневська – перша жінка-лікарка в Австро-Угорській імперії та активна учасниця українського національного руху. Їхня дружба та постійне інтелектуальне спілкування відігравали важливу роль у творчому зростанні Кобилянської. Вона згадувала, що обидві з однаковим запалом цікавилися літературою, однак саме Софія знайомила її з новими літературними тенденціями, особливо з англійською та скандинавською прозою, в яких сама була добре обізнана. Завдяки Окуневській Кобилянська не лише відкривала для себе провідні напрямки західноєвропейської літератури, а й поступово формувала власну національну та творчу ідентичність. Саме під її впливом письменниця остаточно утвердилася в рішенні писати українською мовою, що сприймалося не лише як естетичний чи стилістичний вибір, а як глибоке моральне зобов'язання перед народом. Крім того, Окуневська познайомила її з основами фонетичного правопису, що стало важливим кроком у становленні модерного українського літературного письма Кобилянської [15, с.20].

Таким чином, співпраця та інтелектуальний обмін між Франком і Кобилянською були взаємозбагачувальними, сприяючи як утвердженню індивідуального стилю Кобилянської, так і розширенню Франкового уявлення про роль жінки в літературі та суспільстві. А вплив Софії Окуневської став тим фундаментом, на якому Ольга Кобилянська будувала свою творчу позицію – незалежну, глибоко філософську та національно свідому. Усе це ще раз підтверджує, наскільки важливою була жіноча присутність у культурному полі, де відбувалося формування нової української літератури.

Іван Франко посідав активну позицію в культурному середовищі, де жінки не лише виконували роль інтелектуальних партнерів, а й ставали повноправними учасницями суспільно-культурного процесу. У галицькому інтелігентському колі, до якого належав письменник, жінки не обмежувалися

традиційними ролями, а часто виявляли ініціативу у формуванні ідейного простору, в якому розвивалася літературна та суспільна думка. Серед таких особистостей варто виокремити Целіну Журовську – жінку, чий внесок у становлення інтелектуального клімату доби був суттєвим і відчутним.

Целіна Журовська (у шлюбі – Зигмунтовська) – останнє і, мабуть, найболючіше кохання Івана Франка. Їхнє знайомство тривало близько десяти років і не принесло йому взаємності. Целіна, полька за походженням, працювала на пошті, була далека від світу Франка: не знала його творів, не володіла українською мовою, а його зовнішність і походження не відповідали її уявленням про ідеального чоловіка [48].

Попри холодне ставлення з її боку, Франко не припиняв зв'язку: допомагав, запрошував до дому, довіряв особисті справи. Саме їй поет присвятив цикл «Зів'яле листя», а також інші визначні твори. Хоча вона не відповідала на його почуття, її образ став джерелом натхнення та глибоких переживань. На старості літ Целіна, користуючись славою Франка, відвідувала музей, брала участь у публічних заходах, але його творів так і не читала. Її постать увійшла в історію не через власні заслуги, а завдяки місцю в житті великого поета – як символ нерозділеного кохання, що надихнуло на створення шедеврів [48].

Поміж численних особистостей, з якими Іван Франко мав нагоду спілкуватися та співпрацювати, варто згадати й чимало інших жінок, що активно долучалися до культурно-інтелектуального життя Галичини. Ці жінки виступали не лише як учасниці літературних зустрічей і салонів, а й як перекладачки, видавчині, публіцистки та критикині, що брали участь у формуванні суспільної думки. Їхня діяльність сприяла становленню інтелектуального простору, у якому народжувалися й набували чітких контурів ідеї, пов'язані з національним відродженням, правами жінок і модернізацією культурної свідомості.

Таке середовище ставало платформою для обговорення актуальних тем, що хвилювали інтелігенцію кінця XIX – початку XX століття. Жінки в цьому колі не залишалися осторонь суспільних змін – вони активно впливали на хід інтелектуального розвитку, відкрито заявляючи про своє бачення ролі жінки в

національному й культурному русі. Їхній внесок мав не лише прикладне значення, але й концептуальне: через тексти, переклади, статті та безпосередній діалог вони долучалися до створення нових ціннісних орієнтирів епохи.

Для Франка взаємодія з цими активними жінками була важливою не тільки в особистому плані, але й як чинник формування його творчого підходу до осмислення жіночої сутності. Їхній інтелектуальний і моральний потенціал знайшов своє втілення в образах, які письменник створював у своїх творах – глибоких, психологічно вивірених, соціально ангажованих і внутрішньо сильних. Унаслідок тісної взаємодії з представницями галицької інтелігенції, в художньому світі Івана Франка формується ціла низка жіночих образів, які відзначаються складною внутрішньою структурою, психологічною глибиною та виразною ідеологічною наснаженістю. Ці персонажі втілюють не лише ідеї емансипації, а й національну гідність, усвідомлення громадянського обов'язку та високий рівень духовного розвитку. Завдяки спілкуванню й обміну думками з освіченими, активними жінками свого часу Франко поглиблював розуміння соціального становища жінки та її потенційної ролі у процесах суспільного оновлення.

Ці зв'язки стали для письменника джерелом натхнення, дозволивши не просто збагачувати свої уявлення про жіночу сутність, але й виступати ретранслятором новітніх ідей, що стосувалися рівноправ'я, самоусвідомлення та активної участі жінки в національному і культурному житті. Взаємодія з жінками, які були мислячими, самостійними й послідовними у своїх переконаннях, зумовила появу в його літературі широкої палітри жіночих характерів – героїнь, здатних протистояти соціальним викликам, мислити критично, жертвувати заради ідеалів або боротися за власну гідність. Таким чином, жіночі постаті у творчості Франка є не другорядними персонажами, а повноцінними носіями світоглядних позицій і моральних орієнтирів епохи.

У творчому доробку Івана Франка жіночі персонажі відіграють вагомую роль – вони не зводяться до простих побутових чи декоративних фігур, а постають як ключові носії ідейної та емоційної напруги твору. Через жіночі

образи Франко осмислює низку складних соціальних, морально-етичних та національних проблем. Ці героїні не просто функціонують у межах оповіді, а стають своєрідними провідниками філософських рефлексій автора щодо стану суспільства, питань гідності, внутрішнього конфлікту та національної свідомості.

У багатьох творах Франка жінка виступає не лише учасницею приватної історії, а символом ширших історичних і культурних процесів. Її постать часто уособлює дух часу, вияв моральної сили або, навпаки, трагізм національного безсилля. Такі образи значною мірою відходять від звичних канонів реалізму, збагачуючись глибоким алегоричним або психологічним підтекстом. Вони стають дзеркалом суспільних трансформацій, маркером етичного вибору й індикатором внутрішнього стану нації в епоху боротьби за самоствердження.

Іван Франко майстерно поєднує реалістичне зображення жіночих характерів із глибоким символічним наповненням, що надає його творам багатовимірності. Його героїні нерідко є не лише повноцінними персонажами, які діють у конкретному соціальному контексті, але й втіленням абстрактних понять, моральних станів або суспільних протиріч. Так, у повісті «Для домашнього вогнища» образ Анелі не варто сприймати виключно в межах побутового реалізму – вона постає як символічна постать, що втілює спокусу, моральне випробування та межу між особистою відповідальністю й суспільною нормою [4, с. 4].

У романі «Перехресні стежки» постать жінки набуває особливої глибини, уособлюючи боротьбу між глибинними людськими почуттями й тиском патріархального суспільного устрою. Через її внутрішні переживання автор показує трагічність жіночої долі, зумовленої конфліктом між індивідуальною свободою та соціальними очікуваннями. Цей образ демонструє складність морального вибору, який стоїть перед жінкою, що прагне зберегти себе у світі, що не залишає їй права на автономію.

На різних етапах літературної діяльності Івана Франка можна спостерегти поступову трансформацію його уявлень про жіночий образ, який з часом

ускладнюється як у психологічному, так і в художньому аспектах. У період, відомий як «дні журби», у світогляді письменника дедалі більше домінує трагічно-песимістичне сприйняття дійсності, що перегукується з душевним станом головного героя «Зів'ялого листа». Цей твір, що є однією з найяскравіших перлин української інтимної поезії та важливим етапом становлення модерністської традиції, втілює драматичне протистояння між життєвою пристрастю (еросом) і потягом до небуття (танатосом). Пройшовши через страждання від нещасливого кохання, ліричний герой змінюється: з мрійливого романтика він поступово перетворюється на розчарованого, зломленого митця, втрачає віру в любов, а жінка, яку він колись ідеалізував, в його уяві набуває рис фатальної постаті – примари, спокусниці, грішниці. Як і Франковий «Вертер», він не знаходить виходу, окрім самогубства, не здолавши гнітючого відчуття внутрішньої порожнечі та безнадії [7, с. 15-16].

Таким чином, жіночі персонажі в творчості Франка – це не лише індивідуальні характери, а й своєрідні соціокультурні маркери, які дозволяють авторові піднімати ключові питання епохи.

Жіночі персонажі у творчості Івана Франка виступають не лише як літературні образи, а й як інструменти для глибокого осмислення актуальних соціальних проблем того часу. Вони відображають такі важливі питання, як гендерна нерівність, обмеження прав жінок та складнощі самореалізації у рамках патріархального суспільства. Франко акцентує увагу на тому, що жінка опиняється у стані подвійної боротьби: з одного боку – із застарілими традиційними уявленнями та моральними нормами, а з іншого – із новими викликами, які ще не стали загальноприйнятими в суспільстві.

Саме тому його героїні часто переживають внутрішній конфлікт, який проявляється у роздвоєнні між прагненням до особистої свободи, самостійності та бажанням реалізувати свої амбіції і тягарем соціальних обмежень, що накладаються на них. Такий психологічний розлам стає центральним у їхньому образі, дозволяючи Франкові через літературу висвітлювати складність і

суперечливість жіночої долі у суспільстві, яке лише починає усвідомлювати потребу змін.

У багатьох творах Івана Франка жіночі образи набувають глибокого символічного значення та виступають у ролі алегорій, що виходять за межі звичайного літературного зображення. Зокрема, у поемі «Мойсей» образ матері виступає як уособлення стражденної України – нації, що переживає біль і втрати, але при цьому зберігає незламність і життєву силу. Франко створює узагальнені архетипи жінки, що виступають у різних іпостасях: як муза, яка надихає творця; як мати, що оберігає національні цінності; як жертва, котра зазнає страждань у несправедливому світі. Ці типи наповнені конкретним змістом і багатошаровістю, що відображають як дух своєї доби, так і глибокі особисті переживання самого автора.

Жіночі образи в художній спадщині Івана Франка відіграють надзвичайно важливу роль, виходячи далеко за межі традиційного уявлення про другорядність жіночого персонажа у літературному творі. Вони не лише структурно наповнюють сюжетну канву, а й виступають активними носіями суспільно значущих, національно зорієнтованих та філософських ідей, які Франко прагнув донести до читача. Завдяки виразному психологізму, притаманному авторському стилю, та складній символіці, що часто має багатошарове тлумачення, ці персонажі постають перед читачем не лише як художні вигадки, а як глибоко осмислені індивідуальності, що репрезентують духовні й соціокультурні аспекти свого часу. Саме через призму жіночих характерів письменник вміло передає внутрішні конфлікти епохи, специфіку національного самоусвідомлення та філософське осмислення людського буття, що в комплексі робить жіночі постаті ключовими елементами його літературного методу та світоглядної позиції. Вони дозволяють глибше досягнути не лише психологію окремого персонажа, а й ті соціальні умови й ментальні настанови, які формують його життєвий шлях.

Жінки відігравали вагомую та багатогранну роль як у приватному, так і в суспільно-творчому вимірі життя Івана Франка. Вони не були пасивним тлом чи

винятково емоційними постатями, що фігурують у його біографії. Навпаки – багато з них мали активний вплив на становлення його світогляду, ідейно-естетичних орієнтирів, а також служили джерелом натхнення у його літературній діяльності. Варто підкреслити, що жінки, які перебували в близькому оточенні письменника, не обмежувалися традиційно відведеними їм ролями, а виступали повноцінними інтелектуальними партнерами та активними учасницями культурного й громадського життя. Серед таких постатей особливе місце займають Наталія Кобринська, Уляна Кравченко, Ольга Хоружинська, Ольга Рошкевич та Юзефа Дзвонковська – жінки, які не лише підтримували зв'язок з Франком на особистому чи творчому рівні, а й формували інтелектуальне середовище Галичини, беручи участь у суспільних дискусіях, літературних ініціативах і феміністичних рухах свого часу. Їхній внесок у культурне життя епохи є свідченням того, що Франко перебував у постійному діалозі з сучасницями, що у свою чергу позначилося на його баченні ролі жінки в суспільстві та літературі.

У ранній історіографії, що стосується вивчення жіночої тематики, виразно домінують праці етнографічного характеру, зосереджені передусім на селянському побуті. Дослідники приділяли увагу традиціям і ритуалам родинного циклу, окремим аспектам щоденного життя, а також громадському ставленню до жінок, які порушували усталені соціальні норми (наприклад, так званим покриткам чи дітозгубницям). Значне місце в тогочасних студіях посідали також елементи архаїчних вірувань – зокрема тематика відьомства та судів над «чаклунками», що вказує на глибоке зацікавлення в символічному та правовому статусі жінки. Окремо варто згадати роботи, присвячені питанням майнових прав і юридичного становища жінок, а також розвитку жіночої освіти – як середньої, так і вищої. Ці напрацювання стали вагомим теоретичним підґрунтям для подальших гендерних студій. Інтерес до жіночої тематики віддзеркалював модернізаційні процеси в історичній науці, адже саме відкритість до нового є ключовою ознакою ліберального світогляду, що контрастував із консервативними настановами. Така тенденція відповідала

загальноєвропейському руху до інновацій, хоча це не виключало паралельного існування сильного спротиву феміністським ідеям, які в Україні представляли такі авторки, як Наталія Кобринська, Ольга Кобилянська, Леся Українка. Їхня боротьба за розширення прав жінок, зокрема щодо освіти, участі у громадському житті, права на самореалізацію, була невід'ємною частиною ширшої демократизаційної хвилі [53, с. 34].

Іван Франко вирізнявся глибокою повагою до інтелектуальних, творчих і громадських здібностей жінок, що проявлялося як у його особистих стосунках, так і в публічній діяльності. Він не лише високо оцінював розумові якості та літературний талант своїх сучасниць, а й активно сприяв тому, щоби жіночі голоси дедалі частіше звучали у літературному та культурному дискурсі. Письменник підтримував ініціативи, спрямовані на емансипацію жінок, зокрема заохочував їхню участь у творчих процесах, суспільних дискусіях, а також долучався до проєктів, які мали на меті розширення прав жінок і зміцнення їхньої ролі в публічному житті. Важливо відзначити, що у своїй літературній творчості Франко послідовно підкреслював значущість жіночої присутності в процесах національного і духовного відродження. Він бачив у жінці не лише берегиню родинних цінностей, а й активну учасницю освітнього, культурного та громадського поступу. Така позиція письменника свідчить про його прогресивне бачення ролі жінки в суспільстві й про прагнення до формування гармонійної моделі соціальних відносин, де жінка виступає рівноправним суб'єктом національного розвитку.

На тлі розмаїття жіночих образів у творчості Франка виокремлюється тип «фатальної жінки», який набув особливої популярності в ранньомодерністському дискурсі української літератури. Цей образ розкривав нетрадиційні аспекти жіночої природи, підкреслюючи естетизацію жіночого волюнтаризму та прагнення до індивідуального самовираження [26, с. 83].

Отже, вплив жінок на життєвий і творчий шлях Івана Франка не можна розглядати як побічний чи другорядний чинник – навпаки, він був одним із ключових елементів, що формували його як письменника, мислителя та

громадського діяча нової доби. Жіночий компонент у його особистому досвіді й суспільно-культурному оточенні став важливою складовою розвитку Франкової інтелектуальної позиції, відкритої до ідей соціальної справедливості, гендерної рівноправності, культурного оновлення та модернізаційних процесів у тодішньому суспільстві.

Спілкування з освіченими, активними, незалежними жінками, участь у дискусіях щодо ролі жінки в національному русі, а також відображення жіночих доль у літературній творчості сприяли формуванню його глибокого переконання в необхідності повноправної участі жінок у всіх сферах суспільного життя. Саме тому жіночий чинник постає не лише як особиста тема, а як одна з наскрізних категорій його світогляду, художньої системи та суспільної діяльності.

РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ.

Упродовж XIX – початку XX століття українське суспільство розвивалося під впливом усталених уявлень про «природний» розподіл ролей між чоловіками та жінками, які були глибоко вкорінені в патріархальній культурній парадигмі. Ці уявлення були підтримані як церковною доктриною, так і традиційною народною мораллю, що визначала життєві орієнтири кожної статі. У традиційному суспільстві, побудованому на патріархальних засадах, соціальні ролі чоловіків і жінок мали чітке розмежування. Від чоловіка очікували лідерства, матеріального забезпечення родини, прийняття ключових рішень і активної участі у громадському житті. Натомість жінка вважалася відповідальною за побутову сферу: виховання дітей, ведення господарства, підтримку морального клімату в родині. Домашня праця жінок – зокрема готування їжі чи прання – розцінювалася як принизлива для чоловіка, і навіть у разі втрати дружини турботу про побут на себе брали інші жінки з родини, бо така робота вважалась "негідною" для чоловічої гідності. Водночас зберігалось стійке уявлення про жіночу вину в будь-якій складній ситуації – навіть якщо вона ставала жертвою насильства, відповідальність часто покладали саме на неї. Такий підхід закріплював подвійні моральні стандарти: чоловік, що зловживає алкоголем чи ухиляється від обов'язків, виправдовується, тоді як його дружину звинувачують у тому, що "не змогла його змінити". Вона мусила терпіти, підтримувати й не залишати його, щоб не накликати ще більше осуду. Ці уявлення – наслідок глибоко вкоріненої системи, яка обмежувала жінок лише приватною сферою, не визнаючи їхнього повноцінного внеску в суспільне, інтелектуальне чи політичне життя, тим самим надовго маргіналізуючи жіночий досвід в історії [54].

Формування та утвердження патріархальної моделі жіночої поведінки в українському суспільстві XIX – початку XX століття активно підтримувалося через низку ключових соціальних інституцій. Значну роль у цьому відігравала система освіти, яка, замість сприяти емансипації, навпаки, репродукувала

традиційні уявлення про підлегле становище жінки. Навчальні програми мали виразно гендероване спрямування: дівчат виховували у дусі скромності, слухняності, моральної чистоти та орієнтації виключно на майбутню роль дружини й матері. Церковні проповіді додатково закріплювали ці уявлення, просуваючи ідеал «православної християнки» – мовчазної, жертвовної та покірної. Художня література і публіцистика, зокрема консервативного напрямку, формували позитивний образ жінки, яка не прагне до інтелектуального чи соціального самовираження, а знаходить сенс життя виключно в межах родини. Усе це разом створювало потужне ідеологічне підґрунтя для глибокого вкорінення образу так званої «домашньої жінки», соціально ізольованої від сфер науки, культури та громадського життя. Як слушно зауважує дослідниця Оксана Кісь, українська традиційна культура того часу «відтворювала модель жіночої покори, домашньої невидимості, жіночої гріховності» [22, с. 87-88].

Попри стійке домінування патріархальних уявлень у суспільному дискурсі, у другій половині XIX століття на теренах Західної та Наддніпрянської України починають з'являтися перші прояви організованого жіночого руху, ініційованого представницями національної інтелігенції. Цей рух виникає в контексті загального піднесення національної свідомості, формування модерної української культури та освітнього прогресу. Освічені жінки, такі як Наталія Кобринська, Ольга Рошкевич і Уляна Кравченко, стали піонерками цього процесу, поєднуючи літературну творчість, публіцистичну діяльність і громадську активність задля формування нових уявлень про жіночу роль у суспільстві. Їхня діяльність стала не лише викликом усталеним стереотипам, а й каталізатором формування феміністичних дискурсів у межах української культури [12, с. 95].

Зокрема, Наталія Кобринська активно порушувала тему необхідності системної освіти для жінок, наголошуючи, що саме через освіту можна досягти соціального визнання й емансипації жіноцтва. У своїх творах, вона відобразила, трагізм жіночої долі, залежність від станової моралі [49, с. 373]. Вона виступала з ідеєю, що інтелектуальне самовираження жінки має бути невід'ємною

частиною її особистісного розвитку, а участь у публічному житті – її законним правом. У цей період, коли українська інтелігенція намагалася сформулювати власну ідентичність та модернізувати суспільство, питання жіночої участі в громадсько-культурному житті набуває особливої гостроти. Усе частіше лунають голоси, що закликають до перегляду традиційних підходів, вимагаючи рівного доступу жінок до освіти, культурної творчості й соціального впливу.

На жаль, за життя Наталії Кобринської її творчість та суспільна діяльність не отримали належного визнання [15, с. 21]. На той час майже правилом для українського суспільства було не сприймати громадську діяльність українських феміністок [25, с. 205-206]. Втім, її спадщина має велике значення як історико-філософський і культурологічний феномен у складному дискурсі фемінізму. Більше того, її ідеї стали ідейно-концептуальною основою, на якій базувалася подальша структуризація та розвиток феміністичної ідеології.

Жінки з інтелектуального оточення, брали активну участь у формуванні національно-культурної ідентичності українського суспільства, особливо серед молоді. Їхня літературна й громадська діяльність була спрямована на поширення ідей національного самоусвідомлення, духовної гідності, мови та культури як основи народного єднання. Така робота перегукується з сучасними науковими підходами, згідно з якими національна ідентичність розглядається як глибоке суб'єктивне переживання своєї приналежності до нації, що супроводжується прийняттям моральних цінностей, формуванням «Я-концепції» та особистісним ототожненням із національною спільнотою [34, с. 22].

У другій половині XIX століття українське суспільство переживає період активного національного відродження, який супроводжується формуванням модерної інтелігенції, що прагне осмислити нові соціокультурні орієнтири. У цьому контексті питання про місце жінки в суспільстві постає з новою актуальністю. Поступово починає руйнуватися уявлення про жінку як виключно домогосподарку й берегиню родинного вогнища. В українському публічному просторі все частіше обговорюються ідеї про потребу розширення прав жінок, передусім у сфері освіти, а також їхнє право на професійну реалізацію, участь у

культурному, громадському та політичному житті. Поява таких дискусій свідчить про початок формування нової суспільної свідомості, в якій жіночий досвід розглядається як важлива складова загальнонаціонального розвитку.

Саме на тлі цього національно-культурного пробудження формується рух жіночого самоствердження – явище, що стало відповіддю на виклики часу та прагненням жінок до емансипації. Діяльність представниць української інтелігенції – зокрема Наталії Кобринської, Уляни Кравченко, Ольги Рошкевич – засвідчила нову модель жіночої участі у громадському житті, яка виходила за межі усталених норм. Ці жінки не обмежувалися традиційними ролями, натомість активно долучалися до культурного процесу, займаючись літературною творчістю, організовуючи жіночі гуртки, працюючи в освітніх товариствах і залучаючись до видавничої діяльності. Їхня робота мала глибоко просвітницький характер і дозволила поступово легітимізувати жіночий голос у публічному дискурсі. Саме через практичні дії – написання текстів, участь у громадських ініціативах, створення платформ для обговорення – ці інтелігентки розширювали соціальні межі дозволеного, прокладаючи шлях наступним поколінням активісток і освітянок.

Суттєвий внесок у трансформацію суспільних уявлень про жіночу роль зробила художня література, яка не лише відображала реалії свого часу, але й формувала нові ідеали та ціннісні орієнтири. Особливу роль у цьому процесі відіграв Іван Франко – визначний представник українського національного відродження, письменник, публіцист, науковець, чия творча й громадська діяльність була тісно пов'язана з підтримкою жіночого голосу в культурному дискурсі. У своїх художніх творах Франко послідовно змальовував образи жінок, які вирізнялися інтелектуальною зрілістю, моральною стійкістю, здатністю до самостійного мислення та прийняття рішень. Його героїні, на відміну від типових для тогочасної літератури пасивних жіночих персонажів, демонструють активну життєву позицію, внутрішню силу та соціальну відповідальність.

Іван Франко уважно стежив за творчістю жінок-письменниць: не лише аналізував їхні твори, а й нерідко вступав у полеміку, водночас підтримуючи їх

прагнення заявити про себе в літературному процесі. Він чітко усвідомлював, що жіноче письменство та загалом феміністичний рух переживають період активного становлення. Франко відзначав, що нова література змінює фокус уваги – письменники починають заглиблюватися у внутрішній світ людини, досліджуючи її психологічні стани, реакції та емоції в різних життєвих обставинах. За його словами, такі автори ніби проникають у душу своїх персонажів і зсередини висвітлюють усе, що їх оточує. Франко вважав це не просто проявом технічної майстерності, а результатом особливої чуттєвої організації митця, що є виявом високого рівня духовного й культурного розвитку [15, с. 24].

Друга половина XIX – початок XX століття в Україні позначені поступовими змінами в суспільному ставленні до ролі жінки, що стало проявом глибших соціокультурних трансформацій. Під впливом національного відродження, зростання освітнього рівня населення, поширення ідей європейського просвітництва та активізації жіночого руху починається перегляд усталених гендерних норм. Все більше жінок прагнули вийти за межі суто приватної сфери, долучаючись до освітньої, культурної, наукової та громадської діяльності. Цей перехід від ролі пасивної виконавиці до статусу активної учасниці соціальних процесів створив основу для формування модерного дискурсу про рівноправність жінок і чоловіків. Зміни, що відбувалися в цей період, стали передумовами для пізнішої інституціоналізації принципів гендерної рівності – передусім у сфері освіти, де закладалися перші підвалини для гендерно чутливого виховання.

На думку Івана Беха, виховання має не лише інформувати, а й формувати внутрішній духовний світ особистості. Концепція Я-центрованості, яку він пропонує, передбачає активне формування “Я-духовного” – внутрішнього ядра особистості, здатного до саморефлексії, морального вибору й дії в ім’я вищих цінностей. Саме такі якості, як духовна відповідальність, гідність, здатність до солідарності й вчинковості, повинні стати метою сучасного виховання, зокрема й гендерного. Через призму жіночих біографій, прикладів їх самопожертви,

лідерства та участі в суспільному житті можна формувати в учнів ці вищі духовні орієнтири, що набувають особливого значення в умовах сучасних викликів. Бех справедливо зазначає, що “виховання духовно зрілої особистості – велика мета нашої освіти” [11, с. 15].

Одним із викликів сучасної української освіти є необхідність формування високого рівня гендерної культури в закладах освіти. Це можливо завдяки впровадженню гендерно чутливого підходу в організацію освітнього процесу, зокрема у вищій школі. Такий підхід спрямований на підтримку інтересів і нахилів здобувачів освіти, незалежно від традиційних уявлень про «жіночі» чи «чоловічі» ролі, професії або моделі поведінки [37, с. 172].

У сучасному освітньому процесі питання гендерного виховання виходить далеко за межі суто академічного обговорення понять «рівність» чи «стереотип». Гендерне виховання має реалізовуватися у двох ключових напрямках, окреслених ще на попередньому етапі: по-перше, це проведення системної антидискримінаційної роботи, а по-друге – формування в освітньому просторі справедливого ставлення до представників обох статей. Такий підхід ґрунтується на засадах гендерної рівності, паритету та толерантності в середовищі учнівської молоді [23, с. 88]. Йдеться про цілісний підхід до формування у школярів і студентів усвідомленого, шанобливого ставлення до жінок як рівноправних і повноцінних суб’єктів історії, культури й громадського життя. Цей підхід гармонійно узгоджується з міжнародними нормами, зокрема з положеннями Конвенції ООН про права дитини, яка визначає, що освіта має бути спрямована на всебічний розвиток особистості, її здібностей, а також на підготовку до свідомого життя в суспільстві, заснованому на принципах миру, поваги до прав людини, гендерної рівності, толерантності та взаєморозуміння між різними соціальними групами. Таке бачення формує нормативне підґрунтя для впровадження гендерно чутливого виховання в освітньому процесі [43, с. 74].

Сучасна наука трактує поняття гендеру як соціально сформовану систему ролей, очікувань і норм, які змінюються залежно від історичного й культурного контексту. У методичних матеріалах ГО «Ла Страда – Україна» зазначено, що

Гендер – це не біологічна, а соціокультурна категорія, яка визначає відмінності між чоловіками та жінками на рівні поведінки, зовнішності, ролей і очікувань у суспільстві. Формується він через виховання, освіти, медіа та соціальні норми, а не на основі фізичних ознак. Ми зазвичай ідентифікуємо стать людини за зовнішніми характеристиками – як-от одяг, голос, зачіска чи манери – однак ці ознаки є продуктом культурних уявлень. Хоч сьогодні жінка-поліцейська чи чоловік-вихователь уже не викликають подиву, суспільство все ще часто реагує упереджено на нетиповий для статі вибір професії чи поведінки. Саме сукупність таких очікуваних соціальних ролей і визначає гендер. Важливо розглядати ці уявлення в історичному контексті, адже постаті на кшталт Ольги Кобилянської та Наталії Кобринської руйнували стереотипи про традиційну жіночість і тим самим змінювали уявлення про гендерні ролі у своєму часі [40, с. 5].

Вивчення жіночих постатей, активних у культурному та громадському житті кінця XIX – початку XX століття, відкриває широкі можливості для реалізації виховного потенціалу історії та громадянської освіти у школі. Зокрема, образ Наталії Кобринської – однієї з перших організаторок жіночого руху в Україні – доцільно інтегрувати у шкільну програму як приклад раннього жіночого лідерства, стратегічного мислення та громадської відповідальності. Її активність у видавничій сфері, насамперед ініціювання першого українського жіночого альманаху «Перший вінок» (1887), стала не лише культурним явищем, а й важливою соціальною ініціативою. Завдяки цій публікації Кобринська створила платформу для самовираження освічених українок та започаткувала дискусію про місце жінки в літературі, науці, суспільстві. Аналізуючи її діяльність у межах шкільного курсу, учні можуть осмислити складність подолання стереотипів, важливість громадянської ініціативи та здатність окремої особистості впливати на суспільні трансформації.

Інша не менш показова постать – Уляна Кравченко, поетеса й педагогиня, яка в умовах значного соціального тиску відкрито артикулювала теми жіночої гідності, соціальної нерівності та права жінки на самореалізацію [8, с. 7]. Її поетичні тексти несуть у собі глибоке громадянське звучання та моральну

позицію, що підкреслює цінність індивідуального голосу в контексті національного і соціального визволення. Біографія Кравченко, а також тематика її творчості – боротьба за право бути почутою, прагнення до свободи вибору, критика суспільних обмежень – можуть бути використані на уроках як приклад того, як особистісне висловлювання набуває суспільної ваги. Для учнів такі приклади сприяють розвитку емпатії, розуміння важливості історичної пам'яті й мотивації до участі в громадському житті.

У контексті формування гендерно чутливої шкільної освіти доцільно звертати увагу не лише на найбільш знаних діячок жіночого руху, а й на постаті, які тривалий час залишалися в тіні традиційного історичного наративу. Зокрема, приклад Ольги Хоружинської – не просто дружини Івана Франка, а самостійної й активної громадської діячки – може бути особливо цінним для розширення учнівських уявлень про роль жінки в інтелектуальному середовищі свого часу. Її участь у видавничій діяльності, підтримка культурних ініціатив і просвітницьких проектів свідчать про високий рівень громадянської свідомості, а також про здатність жінки діяти як повноправна учасниця культурного процесу. Такий приклад протистоїть традиційному уявленню про жінку як «допоміжну фігуру» в біографіях відомих чоловіків і наочно демонструє модель інтелектуально самостійної особистості.

У шкільній практиці варто також систематично вводити до вивчення імена менш знаних, але значущих для української культурної історії постатей – таких як Юзефа Дзвонковська, Ольга Рошкевич, Целіна Журовська. Їхня життєва позиція, залучення до національного руху, діяльність у царині освіти, перекладу, літератури та громадського активізму є прикладами різноманітних шляхів жіночої самореалізації в умовах складної соціально-політичної ситуації. Ознайомлення учнів із цими історіями сприяє деконструкції стереотипів про «єдину правильну» жіночу роль та розширює спектр моделей для наслідування.

Практичне впровадження гендерного компоненту у шкільну освіту може здійснюватися в різних дидактичних форматах: від створення індивідуальних та групових навчальних проектів, оформлення біографічних презентацій і

аналітичних доповідей – до проведення інтегрованих занять, де поєднуються історичні, літературні, правові та громадянські аспекти. Також яскравим прикладом є виховні години де можна провести емпатичне обговорення, яке сприяє обмірковуванню учасниками гендерних установок [47, с. 77]. Такий міждисциплінарний підхід сприяє глибшому осмисленню суспільних процесів, допомагає формувати критичне мислення та виховує свідоме ставлення до принципів рівноправності, історичної справедливості та ролі жінок у націєтворчих процесах.

На сучасному етапі головними цілями гендерного виховання виступають: формування актуального, поважного й толерантного погляду на соціальні ролі жінок і чоловіків, а також на моделі поведінки, притаманні кожній статі; виховання культури гендерних взаємин тощо.

Таким чином, представниці жіночого середовища епохи національного відродження повинні розглядатися не як епізодичні фігури в історичному процесі, а як повноцінні суб'єкти суспільного розвитку. Їхня участь у формуванні культурного, освітнього та громадського життя свідчить про високий рівень інтелектуальної зрілості, соціальної відповідальності та здатності до громадянської ініціативи. Біографії таких жінок – це не лише фактологічний матеріал для вивчення минулого, а й ефективний педагогічний інструмент. Вони слугують прикладами для осмислення складних понять, таких як рівність, гідність, лідерство, солідарність та участь у публічному житті. Саме через особисті історії, переживання й досягнення цих жінок формуються сучасні уявлення про соціальну роль жінки та її внесок у національний розвиток.

На сьогоднішньому етапі розвитку освіти питання гендерної рівності активно інтегрується в навчально-виховний процес. Одним із ключових напрямів цієї інтеграції є підготовка педагогічних кадрів, здатних працювати з гендерно чутливим матеріалом, критично аналізувати традиційні наративи та включати до навчального контенту приклади, що сприяють розвитку емпатії й толерантності. Крім того, відбувається поступова модернізація змісту підручників, зокрема у галузях історії, літератури, громадянської освіти, де все

частіше з'являються жіночі постаті як повноцінні діячки національного процесу. Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України наголошують на важливості системного включення таких матеріалів у шкільні програми, адже вони сприяють формуванню не лише предметних компетентностей, а формування гендерного балансу в освітньому середовищі сприяє становленню справедливого суспільства, яке визнає цінність кожної особистості та забезпечує підтримку незалежно від статі [45, с. 9].

Серед ключових елементів Концепції комунікації у сфері гендерної рівності (затвердженої розпорядженням КМУ № 1128-р від 16 вересня 2020 року) визначено такі напрями, як інформаційно-просвітницькі кампанії, участь медіа, аудит ЗМІ із виявлення сексизму та інформування цільових аудиторій. У шкільному контексті ці підходи можуть бути реалізовані через впровадження тематичних уроків, трибун для дискусій, а також співпрацю з місцевими медіа або шкільними газетами. Така діяльність не лише активізує учнів, а й формує в них чутливість до проблем дискримінації та гендерної нерівності [1].

Сучасна історична освіта виконує значно ширшу функцію, ніж просту трансляцію фактів про події минулого. Вона має на меті формувати в учнів здатність до критичного осмислення історичних процесів, вироблення етичних орієнтирів, громадянської свідомості та соціальної відповідальності. Одним із ключових компонентів цього процесу є розвиток гендерної чутливості як частини загальної культурної компетентності. Це означає необхідність бачити й осмислювати історію не лише через традиційно домінантну чоловічу перспективу, а й включати жіночий досвід, внесок і участь жінок у соціальних, політичних та культурних подіях. Такий підхід дозволяє створити більш повну, багатовимірну та інклюзивну історичну картину.

Переосмислення усталених історичних наративів є актуальним завданням сучасної шкільної історії. У багатьох традиційних підручниках жінки або не згадуються зовсім, або їхній образ подається через призму застарілих стереотипів – як пасивних об'єктів, що залишаються поза межами активного суспільного впливу. Систематичне включення до навчального курсу біографій

жінок, які зробили вагомий внесок у перебіг історичних подій, сприяє формуванню в учнів відчуття історичної справедливості та уявлення про різноманітність соціальних ролей. Йдеться не лише про вивчення спеціальних тем, присвячених жіночому руху, а й про необхідність включення жіночого досвіду до загального контексту вивчення подій: революцій, війн, культурного поступу, просвітницької діяльності, національного відродження.

У цьому контексті особливого значення набувають вимоги до структури та візуального оформлення підручників, зокрема – до ілюстрацій, зображень і карт. Вони мають відповідати віковим особливостям учнів, бути тематично пов'язаними з текстом, якісними за виконанням і логічно вписаними в загальну структуру параграфа. Важливо, щоб ілюстративний матеріал супроводжувався запитаннями або завданнями, які спонукали б учнів до аналізу зображеного, критичного мислення й активної роботи з візуальними джерелами [39, с. 89-90].

Такий підхід дозволяє не лише зробити освітній процес інтерактивнішим, а й виявити недостатність або стереотипність візуальної репрезентації жінок у підручниках, що потребує перегляду відповідно до принципів гендерної чутливості.

Одним із ефективних інструментів реалізації такого підходу є проведення тематичних занять, інтегрованих уроків або модульних фрагментів, присвячених жіночому активізму у різні історичні періоди. Ці уроки можуть ґрунтуватися як на постатях загальновідомих жінок, так і на маловідомих героїнях, що дозволяє урізноманітнити освітній простір. Наприклад, вивчення життєвого та громадського шляху таких діячок, як Наталія Кобринська, Софія Русова, Марія Заньковецька, Олена Пчілка, Соломія Крушельницька, відкриває перед учнями нову перспективу розуміння національної історії – як простору, в якому жіночий голос є рівноправним, активним і творчо впливовим. Саме такі приклади сприяють не лише розширенню знань, а й вихованню поваги до гендерної рівності та культурного різноманіття.

Важливою складовою сучасного підходу до викладання історії є запровадження роботи з різноманітними джерелами, які дають змогу

осмислювати минуле з багатьох позицій. Особливо цінною в цьому контексті є інтеграція феміністичної критики та гендерно чутливого аналізу історичних наративів. Залучення до навчального процесу таких джерел, як жіночі щоденники, мемуари, епістолярна спадщина та публіцистичні тексти, дає змогу сформувати у здобувачів освіти навичку бачити історію не як сукупність ізольованих фактів, а як складний багатоголосий процес. Така методика сприяє розвитку критичного мислення, емпатії та усвідомлення соціокультурного контексту минулого. Завдяки цьому учні можуть глибше зрозуміти не лише події, а й людські переживання, що стоять за ними, що в свою чергу формує уявлення про рівні права та можливості жінок і чоловіків, про рівність та партнерства у сім'ї та суспільстві, розкриття нав'язаних стереотипів, що принижують гідність жінок і чоловіків [42].

Крім того, ефективним інструментом у цьому напрямі є міждисциплінарний підхід, який передбачає поєднання історичного матеріалу з іншими гуманітарними дисциплінами – зокрема, літературою, громадянською освітою, етикою тощо. Наприклад, паралельний аналіз історичних фактів і художніх творів, у яких відображено жіночі долі, дозволяє поєднати раціональний і фактичний вимір історії з її емоційною та моральною площиною. Такий підхід сприяє глибшому зануренню в тему, розвиває вміння зіставляти різні джерела інформації й формувати самостійні висновки щодо ролі жінок в історичних процесах.

Залучення до навчального процесу гендерної тематики та феміністичного підходу до інтерпретації історичних подій сприяє не лише збагаченню змісту освіти, але й формуванню ціннісних орієнтирів у здобувачів освіти. Така інтеграція дозволяє учням глибше осмислювати розмаїття життєвих шляхів, що існували в різні історичні епохи, та розвивати повагу до людського досвіду, зокрема до тих суспільних груп, чий голос традиційно залишався на маргінесі історичного наративу. Гендерно чутливий підхід сприяє усвідомленню значення принципів соціальної справедливості, рівноправності та недискримінації, формуючи у школярів не лише академічні знання, а й гуманістичне бачення

світу. Як зазначено в аналітичному звіті Центру Разумкова, ігнорування гендерних проблем призводить до значних суспільних витрат і гальмує ефективність управління та сталого розвитку. Досягнення гендерної рівності в освіті, як і в інших сферах, вимагає гармонізації з європейськими стандартами, а також впровадження цілісного підходу до подолання дискримінації за ознакою статі [16, с. 6-7]. Такий підхід повністю відповідає сучасним вимогам освіти, яка має бути не лише інструментом передачі знань, а й засобом виховання особистості з критичним мисленням і розвиненим почуттям соціальної відповідальності.

Як підкреслює С. Гладченко, впровадження гендерного підходу в освіті є «однією з важливих складових особистісного підходу у вихованні та навчанні, гарантом створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості і реалізації її творчого потенціалу» [17, с. 154].

У цьому ключі особливо важливою стає роль учителя історії не лише як джерела фактичних знань, а й як активного учасника у формуванні світоглядних, моральних та громадянських цінностей учнів. Педагог виконує функції організатора навчального процесу, координатора, фасилітатора дискусій і консультанта, проявляючи себе перед учнями як лідер і наставник. Важливо створювати умови для демократичного та рівноправного партнерства між вчителем і учнями, а також усередині самого учнівського колективу. Сучасний освітянин виступає посередником між історичними знаннями і їх ціннісним осмисленням, здатен критично аналізувати навчальні матеріали та активно долати стереотипи й упередження, зокрема ті, що стосуються ролі жінок у історичних подіях – це одна з основних задач гендерно чутливого підходу до навчання [28, с. 271].

Історія як навчальна дисципліна володіє значним потенціалом для розвитку критичного мислення. Критичне мислення водночас постає як необхідна складова наукового світосприйняття та конкретний інструмент дослідницької діяльності [35, с. 184]. Також, є потенціал для формування соціальної свідомості та переосмислення усталених уявлень про місце жінки в

історичному процесі. У рамках шкільного курсу історії відкриваються широкі можливості для демонстрації того, що жінки були не лише пасивними свідками історичних подій, але й активними учасницями та ініціаторками суспільних змін. Одним із ключових завдань учителя є формування в учнів здатності бачити історію у її багатоманітності – як у змістовому, так і в соціальному аспектах. Для цього педагог має послідовно та свідомо інтегрувати до навчального процесу теми, які висвітлюють різні форми жіночого внеску в розвиток політичного, культурного, наукового, освітнього та громадського життя. Важливо, щоб ці теми не зводилися до формального згадування про "жіночий фактор", а спиралися на конкретні приклади з історичних джерел: біографії відомих діячок, фрагменти їхньої епістолярної спадщини, уривки з мемуарної літератури, а також документи, що зафіксували участь жінок у важливих історичних подіях.

Таке цілеспрямоване наповнення навчального змісту дозволяє учням розширити уявлення про історичну дійсність, побачити її через призму різноманітних досвідів, що виходять за межі традиційної патріархальної інтерпретації. Залучення до навчання автентичних джерел і наративів, які репрезентують жіночий досвід, сприяє формуванню в молоді поваги до інших, чутливості до соціальних проблем і критичного ставлення до усталених стереотипів.

Саме цей підхід є невід'ємною складовою переходу від традиційної радянської моделі «школи знань» до європейського зразка «школи розвитку». Такий перехід можливий лише за умови формування у фахівців здатності брати активну участь і нести відповідальність у спільному прийнятті рішень, вміння мирно вирішувати конфлікти, а також жити у співіснуванні з людьми різних культур, мов, релігій і статевих груп. Проте наразі українська система освіти ще не може повною мірою похвалитися пріоритетністю цих підходів у соціогуманітарній підготовці висококваліфікованих спеціалістів, які прагнуть до самовдосконалення і саморозвитку, адже вона не відповідає заявленим міжнародним стандартам [21, с. 107].

Важливою складовою педагогічної діяльності у цьому процесі є своєчасна і тактовна реакція на випадки дискримінації або зневажливого ставлення до представників будь-якої статі з боку учнів. У таких ситуаціях учитель повинен не лише зберігати професійну етику, а й виконувати просвітницьку функцію – пояснювати учням важливість дотримання принципів рівності, взаємоповаги та недопущення приниження людської гідності. Такий підхід допомагає формувати у молоді етичні норми поведінки і соціальну відповідальність, що мають ключове значення для становлення особистості та майбутнього громадянина.

Однак обмеження лише рамками шкільної програми не завжди дозволяє повною мірою реалізувати потенціал гендерно чутливого навчання. Тому особливу цінність набувають ініціативи педагогів, спрямовані на організацію позакласної діяльності, яка розширює тематичні горизонти вивчення історії. Рекомендують для підвищення гендерних компетенцій педагогів запровадити організаційні форми роботи – таких як історико-культурні квести, тренінги, перегляди документальних фільмів із подальшим обговоренням, виставки, присвячені видатним жінкам минулого дискусії, ділові ігри – дає змогу учням зануритися в альтернативні історичні наративи та відчувати, що історія – це не лише низка дат і біографій «великих чоловіків» [41]. Це насамперед сукупність досвідів, долі, боротьби та досягнень як чоловіків, так і жінок, які спільно формували хід суспільного розвитку.

Такі позаурочні активності не лише урізноманітнюють навчальний процес, але й відіграють важливу роль у формуванні громадянської позиції, підвищенні рівня соціальної чутливості та розвитку інтересу до глибшого вивчення історії. Саме завдяки їм учні можуть зрозуміти, що історичний процес не є одновимірним і не обмежується домінуванням однієї соціальної чи гендерної групи – навпаки, він є багатограним і включає в себе різноманітні голоси, в тому числі ті, що тривалий час залишалися поза межами традиційного академічного дискурсу.

Отже, сучасний учитель історії виконує значно ширшу роль, аніж просто посередника між історичними подіями та учнем. Він виступає активним суб'єктом у процесі формування ціннісних орієнтирів молодшої особистості, впливаючи не лише на її знання, а й на її світогляд, моральні уявлення та громадянську позицію. Повага до прав людини, усвідомлення важливості гендерної рівності, розвиток критичного мислення, здатність до етичного аналізу історичних подій – це ті ключові компоненти, які педагог має плекати у процесі викладання історії. Саме через постійну професійну рефлексію, етичну позицію та усвідомлену педагогічну діяльність учитель може бути рушієм позитивних змін в освітньому просторі, що поступово, але невідворотно набуває більшої відкритості, інклюзивності та гендерної справедливості.

У цьому контексті історія постає не просто як дисципліна, спрямована на передачу фактичного матеріалу про минуле, а як потужний інструмент виховання й трансформації свідомості. Вона дає змогу осмислювати не лише події, а й цінності, моральні вибори, суспільні протиріччя та досвіди окремих соціальних груп, зокрема тих, які раніше були недостатньо репрезентовані в традиційній історіографії. Залучаючи до аналізу джерела, що висвітлюють роль жінок, меншостей або маргіналізованих спільнот, учитель історії сприяє формуванню у школярів поваги до «іншого», здатності розуміти та приймати різноманіття у його соціокультурних вимірах.

Виховна функція історичної освіти особливо яскраво виявляється в тих педагогічних практиках, які спрямовані на розвиток у школярів відчуття емпатії, толерантності й соціальної відповідальності. Як зазначає О. Стадніченко, інтеграція гендерного підходу до вивчення історії дозволяє переосмислити роль жінки у соціумі та формувати «усвідомлене розуміння того, що ми всі різні, але ми всі рівні». Одним зі шляхів реалізації цього підходу є впровадження курсів за вибором на теми «Жінки в українському національному русі» або «Гендер і історія», які можуть проводитися як міжпредметні семінари або в межах позакласної діяльності. Подібні заходи сприяють розвитку критичного мислення та правосвідомості в учнів [32, с. 94].

У XXI столітті проблема забезпечення гендерної рівності поступово набуває пріоритетного значення в освітній політиці України, відображаючи загальноєвропейські цінності та прагнення до побудови інклюзивного суспільства. Освітній простір, зокрема шкільне середовище, розглядається вже не лише як інституція для передачі знань, а й як ключовий осередок соціалізації, формування світогляду та морально-етичних орієнтирів підростаючого покоління. Саме в школі закладаються основи ставлення до питань рівності, справедливості та взаємоповаги. У цьому контексті гендерно чутливе виховання виконує важливу місію: воно покликане сприяти формуванню свідомого ставлення до прав людини, прийняттю різноманіття соціальних і гендерних ролей, подоланню упереджень і стереотипів, що досі залишаються поширеними в суспільній свідомості.

Гендерна освіта має на меті не лише передачу відповідної теоретичної інформації, а й створення умов для виховання толерантності, емпатії, вміння критично осмислювати традиційні уявлення про роль жінки й чоловіка в суспільстві. У цьому процесі надзвичайно важливою є роль педагогічного колективу, здатного продемонструвати на практиці принципи рівності, зокрема через добір навчального контенту, комунікаційний стиль, моделі поведінки та способи оцінювання. Проте, незважаючи на декларовану підтримку ідей рівноправності, реальна практика імплементації гендерних підходів у школах часто стикається з низкою об'єктивних та суб'єктивних труднощів. Це може бути як недостатня обізнаність учителів із методикою гендерно чутливого навчання, так і опір традиційним уявленням про «природну» різницю між ролями жінок і чоловіків у суспільстві.

Наявність цих викликів свідчить про потребу у системній роботі над удосконаленням педагогічної освіти, переглядом навчальних програм, а також запровадженням більшої кількості міждисциплінарних підходів, які б дозволяли інтегрувати гендерну тематику у різні навчальні предмети. Лише за умови цілеспрямованої політики на рівні як міністерства, так і конкретних освітніх

закладів можна досягти реальних зрушень у формуванні культури гендерної чутливості серед учнівської молоді.

Попри зростаючу увагу до питання гендерної рівності в освіті, на практичному рівні залишається низка суттєвих проблем, які ускладнюють впровадження цього підходу в навчальний процес. Однією з ключових перешкод є відсутність достатньо адаптованих та системно розроблених методичних матеріалів, орієнтованих на гендерночутливе викладання історії. Переважна більшість чинних підручників і посібників продовжують подавати історичні події переважно крізь призму досягнень чоловіків, практично не висвітлюючи роль жінок чи не надаючи їй належної уваги. Така ситуація призводить до формування однобічного уявлення про історичний процес, у якому жіночий досвід залишається маргіналізованим або зовсім невидимим.

Ще одним вагомим викликом є недостатній рівень підготовки педагогів до роботи з гендерною тематикою. Часто вчителі не володіють відповідними методиками, не мають спеціальної підготовки або не відчують впевненості у тому, як коректно й ефективно інтегрувати гендерні аспекти в структуру уроку. У ряді випадків спостерігається й емоційний дискомфорт викладачів, які можуть уникати обговорення тем, що стосуються гендерної рівності, через страх викликати неоднозначну реакцію серед учнів, батьків чи колег.

Додатковим чинником, що ускладнює просування ідей рівноправності, є глибоко вкорінені традиційні уявлення про «природні» соціальні ролі жінок і чоловіків. Такі стереотипи нерідко відтворюються не лише у свідомості школярів, а й серед дорослих – зокрема, батьків та самих освітян. Вони чинять опір змінам, які пропонують нові, більш інклюзивні та збалансовані підходи до висвітлення історії. Ефективними є методичні принципи, розроблені К. Журбою та І. Бехом: гуманістичність, індивідуальність, неперервність, культуро- та природовідповідність, а також педагогічна компетентність. Ці принципи особливо важливі в контексті реалізації тематики жіночого руху як складової громадянського виховання [34, с. 15-16].

Окремої уваги заслуговує проблема відсутності безпечного та відкритого простору для обговорення чутливих соціальних тем. У багатьох навчальних закладах не створено відповідних умов для конструктивного діалогу на теми, що стосуються дискримінації, прав жінок, гендерної ідентичності чи сексуальної орієнтації. Нерідко школярі, які прагнуть висловити свою думку або поділитися особистим досвідом, стикаються з осудом, нерозумінням чи байдужістю. Внаслідок цього формується атмосфера мовчання й уникнення, яка суперечить ідеї демократичного та інклюзивного освітнього середовища.

Усуваючи ці бар'єри, можна зробити істотний крок уперед у розбудові справді сучасної та чутливої до людської гідності системи освіти, де кожна дитина матиме змогу не лише здобувати знання, а й формувати повагу до себе та інших – незалежно від статі, поглядів чи соціального походження.

Попри наявні труднощі й обмеження, в межах сучасної історичної освіти в Україні поступово формуються інноваційні педагогічні практики, які дозволяють ефективно інтегрувати гендерну тематику в навчальний процес. Ці стратегії спрямовані не лише на збагачення змісту історичних знань, а й на формування в учнів критичного мислення, емпатії, а також здатності бачити минуле в усій його складності та багатоголосності.

Однією з результативних форм роботи в цьому напрямі є проєктна діяльність, яка передбачає активне залучення учнів до самостійного дослідження історичних сюжетів, зокрема пов'язаних із жіночими біографіями та внеском жінок у розвиток українського суспільства. Такі проєкти можуть стосуватися участі жінок у національно-визвольному русі, культурному, науковому та політичному житті. Наприклад, аналіз життєвого шляху Наталії Кобринської, не лише розширює уявлення про історичний процес, а й акцентує на знехтуваних або маловідомих аспектах минулого, які досі залишаються поза межами традиційної шкільної програми. Робота над навчальним проєктом передбачає розв'язання проблемних ситуацій, що потребує від учасників освітнього процесу пошукових зусиль, спрямованих на розробку оптимальних шляхів його реалізації, незмінний публічний захист і аналіз підсумків.

Не менш ефективною методикою є аналіз джерел із феміністичної перспективи, який сприяє розвитку в учнів навичок критичного читання історичних документів. Такий підхід дозволяє ставити запитання щодо репрезентації: чиї досвіди і голоси домінують у джерелах, а чиї – ігноруються або витісняються. Це відкриває можливість осмислити історію як неодноспрямований процес, у якому беруть участь різні соціальні групи, включно з жінками, чий вклад часто залишався невидимим.

Цікавою і водночас дієвою формою роботи є рольові ігри та історичні симуляції, які дозволяють учням «приміряти» на себе ролі історичних діячок, моделювати ситуації минулого, приймати уявні рішення, виходячи з конкретного історичного контексту. Така форма навчання активізує пізнавальну діяльність, розвиває вміння аргументувати власну позицію, формує емоційний зв'язок із минулим.

Важливу роль відіграють також інтегровані уроки, які поєднують історію з іншими дисциплінами – літературою, мистецтвом, громадянською освітою, етикою. Такий підхід дозволяє більш глибоко осмислити тему жіночої присутності в культурному й суспільному просторі, формуючи в учнів цілісне бачення історії як багатовимірного явища. Наприклад, паралельне вивчення історичних фактів і художніх творів, у яких відображено жіночі долі, дозволяє поєднувати когнітивний і емоційний виміри пізнання, сприяючи кращому розумінню складності історичних процесів.

Таким чином, поступове впровадження цих освітніх стратегій у практику викладання історії створює сприятливі умови для формування в учнів стійкої ціннісної орієнтації на гендерну рівність, відкритості до різноманіття та поваги до прав людини.

У контексті сучасного освітнього процесу в Україні спостерігається активізація низки ініціатив, спрямованих на впровадження принципів гендерної рівності та подолання дискримінаційних практик у школах. Ці проєкти мають важливе значення не лише в межах педагогічного середовища, а й у ширшому суспільному вимірі, оскільки сприяють трансформації усталених уявлень про

соціальні ролі жінок і чоловіків, а також збагачують освітній контент гендерно чутливими матеріалами.

Однією з провідних ініціатив, що заслуговує на увагу, є проєкт «Гендерночутлива школа», який реалізується за підтримки Українського жіночого фонду. Його мета полягає у професійному супроводі та підготовці вчителів до інтеграції гендерного підходу в освітню практику. Особливу увагу в межах проєкту приділено створенню безпечного й інклюзивного шкільного середовища, де кожна дитина може почуватися прийнятою незалежно від статі чи соціального статусу [47, с.7].

Значний вклад у розробку освітніх ресурсів у сфері гендерної чутливості вносить Інститут гендерних трансформацій, який систематично організовує тренінгові програми, вебінари, створює методичні посібники та інші матеріали для професійного розвитку педагогів. Ці ресурси орієнтовані на практичне застосування у школах і допомагають учителям ефективно впроваджувати інклюзивні підходи у навчання.

Серед інноваційних практик варто відзначити роботу інтерактивної платформи «STEM is FEM», яка популяризує жіночу присутність у науці, технологіях, інженерії та математиці серед школярів. Проєкт орієнтований насамперед на дівчат-підлітків і має на меті надихнути їх на професійне самоствердження в тих галузях, які традиційно вважаються «чоловічими». У межах ініціативи реалізуються зустрічі з рольовими моделями – жінками, які досягли успіху в науково-технічній сфері, що дозволяє учасницям бачити реальні приклади подолання гендерних бар'єрів [46].

Ще одним важливим ресурсом є освітня ініціатива «Жінки в історії», яка пропонує педагогам адаптовані біографії видатних українок – таких як Марія Заньковецька, Соломія Крушельницька, Леся Українка, Катерина Білокур, та багатьох інших. Ці матеріали можуть бути інтегровані в шкільну програму з історії або використані під час проведення виховних заходів, тематичних уроків, дискусій чи проєктної діяльності. Завдяки доступному викладу та історичній

достовірності цей ресурс сприяє формуванню в учнів гендерної чутливості й пошани до жіночого внеску в історичний процес.

Загалом, вищезгадані ініціативи демонструють, що українська освітня система поступово рухається в напрямі створення більш інклюзивного та справедливого навчального простору. Їх впровадження в навчальну практику відкриває нові можливості для розвитку гендерної обізнаності як серед учнів, так і серед педагогічної спільноти.

Перспективи подальшого розвитку гендерної проблематики в освітньому просторі України

У контексті поглиблення демократичних трансформацій та активізації громадянського суспільства в Україні з'являється все більше можливостей для системної інтеграції гендерного підходу в освітню сферу. Зокрема, перспективним напрямом є удосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів, зокрема вчителів історії, через включення гендерного компонента до програм підвищення кваліфікації. Це сприятиме не лише підвищенню обізнаності освітян, але й формуванню критичного мислення учнів щодо ролі жінок і чоловіків у суспільстві.

Одним із важливих кроків є розробка і впровадження навчальних програм і підручників, які враховують гендерну рівність, відображають історичну роль як чоловіків, так і жінок, забезпечуючи більш об'єктивне й збалансоване висвітлення подій. Не менш значущими є підтримка освітніх ініціатив на локальному та національному рівнях – через мінігрантові програми, співпрацю з громадськими організаціями та залучення експертного середовища до розробки методичних матеріалів.

Крім того, сучасна школа повинна формувати безпечне середовище, вільне від дискримінації за ознакою статі, шляхом впровадження внутрішніх шкільних політик, які спрямовані на запобігання гендерно зумовленому насильству. Важливу роль у формуванні культури поваги, толерантності та рівноправ'я в шкільному середовищі відіграють виховні заходи: тренінги, інтерактивні заняття, тематичні класні години, які стимулюють діалог та

взаєморозуміння між учнями. Таким чином, забезпечення гендерної рівності в освіті є не лише вимогою сучасності, а й необхідною умовою формування справедливого та відкритого суспільства.

Таким чином, процес формування гендерної культури в системі української освіти вже не обмежується лише теоретичними засадами чи декларативними принципами. Він поступово набуває конкретних, практично орієнтованих форм, що мають безпосередній вплив на організацію навчального процесу, зміст освіти та педагогічні підходи. Сучасний учитель, який володіє актуальними освітніми технологіями та має чітке усвідомлення соціальних змін, здатен стати провідником нових цінностей. Йдеться про формування у молодого покоління переконання, що рівноправність між жінками та чоловіками – це не абстрактна ідея чи модна тенденція, а невід’ємна складова щоденного життя, базова норма демократичного суспільства.

У другій половині XIX – на початку XX століття українське суспільство переживало масштабні зрушення, які позначилися не лише на політичній чи національно-культурній площині, а й на уявленнях про роль жінки у суспільстві. Цей період ознаменувався активізацією національного руху, зростанням суспільної самосвідомості, а також посиленням інтелектуального й культурного життя. У цьому контексті відбувалося поступове переосмислення традиційних, патріархальних моделей поведінки та уявлень про «природну» соціальну роль жінки. Саме тоді на історичну арену вийшли представниці української інтелігенції – Наталія Кобринська, Уляна Кравченко, Ольга Хоружинська, Юзефа Дзвонковська, Ольга Рошкевич та інші, які зруйнували стереотип про виняткову призначеність жінки до побутової чи родинної сфери. Їхня активна участь у суспільному, літературному, культурному та, частково, політичному житті стала не лише прикладом емансипації, але й поштовхом до формування нової соціальної моделі, де жінка розглядається як рівноправний суб’єкт історичних процесів. Їхній досвід та внесок підготували ґрунт для подальшої еволюції ідей гендерної рівності, що набули особливої актуальності у XX столітті та залишаються важливими і в наш час.

У контексті сучасної шкільної освіти постаті жінок, які зробили вагомий внесок у культурне, національне та громадське життя України в ХІХ – на початку ХХ століття, набувають особливого значення. Їхній життєвий шлях, зусилля у подоланні соціальних, гендерних та інтелектуальних бар'єрів, активна участь у формуванні українського національного дискурсу – усе це створює цінні приклади для наслідування, що виходять за межі простої історичної інформації. Вони стають не лише об'єктом вивчення, а й потужним інструментом виховного впливу.

Інтеграція біографій таких діячок, як Наталія Кобринська, Уляна Кравченко, Ольга Рошкевич та інших, до змісту шкільних програм з історії дозволяє урізноманітнити наратив, зробити його більш інклюзивним та орієнтованим на реальні соціальні виклики. Завдяки таким прикладам у школярів формуються навички критичного осмислення минулого, розвивається здатність аналізувати суспільні процеси через призму гендерної рівності, толерантності та прав людини. Окрім того, це сприяє формуванню емпатії, підвищенню рівня соціальної відповідальності та утвердженню ідеалів справедливості в молодіжному середовищі. Таким чином, включення в історичну освіту жіночих історій не лише збагачує навчальний матеріал, а й робить його більш відповідним до потреб і викликів сучасного суспільства.

У процесі впровадження гендерного виховання в освітній простір сучасної школи педагогічна спільнота стикається з рядом суттєвих викликів. Одним із найбільш помітних є відсутність достатньої кількості якісних методичних матеріалів, які б комплексно висвітлювали питання гендерної рівності, адаптовані до вікових особливостей учнів. Окрім того, перешкодою на шляху до глибшої інтеграції гендерної тематики в навчально-виховний процес часто стає опір з боку суспільства – значна частина батьків, а іноді й самі освітяни, можуть сприймати подібні ініціативи як загрозу усталеним традиційним цінностям або як надмірне втручання в морально-етичне виховання дітей.

Попри це, сучасна школа має потужний ресурс і значний потенціал для реалізації ефективного гендерного підходу. Одним із ключових засобів є використання інтерактивних методів навчання – рольових ігор, дебатів, аналізу життєвих ситуацій, що дозволяють учням не лише отримувати знання, а й формувати ціннісні установки. Тематичні освітні проєкти, інтегровані заняття, міжпредметні зв'язки (наприклад, між історією, літературою та громадянською освітою), а також робота з автентичними джерелами – мемуарами, листами, художніми текстами – створюють умови для глибшого осмислення ролі жінок у суспільстві. Особливе значення має впровадження прикладів жіночого активізму та лідерства, які не лише ілюструють історичні події, а й допомагають учням і ученицям ідентифікувати себе з позитивними зразками.

Таким чином, навіть попри наявність певних перешкод, педагогічна практика сьогодні має широкі можливості для формування у школярів почуття взаємоповаги, соціальної відповідальності, толерантності та розуміння гендерної рівності як невід'ємної складової демократичного суспільства..

Залучення учнів до вивчення досвіду жінок – активних учасниць суспільно-політичного, культурного та просвітницького життя – сприяє розвитку емоційного інтелекту, уміння співпереживати, а також критично оцінювати суспільні процеси як минулого, так і сучасності. Через вивчення цього пласту історії учні можуть краще усвідомити природу сучасних гендерних викликів, зокрема проблеми нерівності, дискримінації та браку репрезентації. Більше того, такий підхід дозволяє інтегрувати ідеї гендерного виховання в ширший гуманістичний контекст освітнього процесу, де повага до прав людини, різноманіття і соціальна справедливість постають як ключові цінності.

Таким чином, історичний досвід жіночого активізму в добу національного пробудження може і повинен стати важливим елементом сучасної освітньої практики, який поєднує в собі як пізнавальний, так і виховний потенціал, забезпечуючи гармонійне поєднання знання й морального розвитку особистості.

РОЗДІЛ 4. РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕМИ ЖІНОЦТВА В НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В 9 КЛАСІ

Формування національної самосвідомості та розвиток гендерної культури належать до фундаментальних завдань сучасного виховання учнів, що має особливе значення у контексті становлення громадянського суспільства. У сучасній освіті ці два напрями слід розглядати не як окремі, а як тісно взаємопов'язані процеси, які спільно впливають на формування цілісної особистості. Особливо актуальним стає врахування ролі жіноцтва в історичному наративі, що допомагає учням краще усвідомити не лише загальнодержавні, а й гендерні аспекти національної ідентичності. Такий підхід сприяє глибшому усвідомленню учнями свого місця в історії та сучасному суспільстві, а також формує толерантне ставлення до різноманітності гендерних ролей.

Підходи, орієнтовані на утвердження рівності та подолання дискримінації в освіті, ґрунтуються також на міжнародних стратегічних документах. Зокрема, Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки визначає шість ключових напрямів: подолання гендерних стереотипів і сексизму; протидію насильству щодо жінок; забезпечення рівного доступу до правосуддя; збалансовану участь жінок і чоловіків у політичному, суспільному та економічному житті; підтримку жінок у контексті викликів сучасності; впровадження гендерного мейнстрімінгу. Усі ці напрями можуть реалізовуватись і в освітньому середовищі – через системну інтеграцію гендерного компонента у зміст навчання, шкільну політику та практики взаємодії вчителів і учнів [2, с. 7].

Навіть ще у дошкільному віці формується модель гендерної поведінки, яка здебільшого відтворює традиційні стереотипи – саме вони зумовлюють подальше сприйняття ролі жінки у суспільстві. Актуальність гендерного виховання у тому, щоб сформувати в дитини розуміння своєї статі, а не лише допомогти дітям усвідомити себе представником тієї чи іншої статі [24, с. 626].

Для більш глибокого закріплення теоретичних знань та розвитку соціальних компетентностей учнів особливу ефективність має впровадження різноманітних форм позаурочної діяльності. Зокрема, організація спеціалізованих тематичних заходів, таких як «тиждень жіночої історії», проведення конкурсів шкільних проєктів, а також літературно-історичних вечорів під назвою «Жіночі голоси свободи», сприяє активізації пізнавальної діяльності школярів. Окрім цього, створення подкастів, а також організація шкільних виставок на тему «Обличчя українського жіночого руху» відкривають нові можливості для самовираження учнів. Такий підхід не лише поглиблює розуміння історичних подій і ролі жінок у національному русі, але й сприяє формуванню у молодого покоління національної самосвідомості, а також вихованню гендерної культури, що є важливим елементом сучасного громадянського виховання.

Формування гендерно чутливого освітнього середовища вимагає комплексного підходу та інтеграції цілеспрямованих дій у навчальний процес. Це передбачає створення відповідних програм, організацію тренінгів для педагогів, перегляд і адаптацію навчальних матеріалів із урахуванням гендерної тематики, а також активне залучення до взаємодії всіх учасників освітнього процесу – вчителів, учнів, батьків і представників громадськості [47, с. 9]. Залучення батьків може реалізовуватися через організацію спільних із дітьми проєктів, проведення анкетування, а також інтерв'ювання старших членів родини, таких як бабусі або інші родичі, з метою з'ясування ролі жінок у родинній історії та переданні сімейних традицій і досвіду. Такий комплексний підхід не лише поглиблює взаємодію між поколіннями, але й розширює освітній контекст за межі безпосереднього класного середовища. В результаті відбувається формування цілісної національної самосвідомості, що враховує історичний та гендерний виміри, а також сприяє вихованню поваги до сімейних цінностей та ролі жінок у суспільстві.

У сучасній педагогічній науці національна самосвідомість розглядається як багатогранний особистісний конструкт, що включає в себе не лише

усвідомлення власної національної приналежності, а й позитивне ставлення до цінностей, традицій та культури свого народу, а також прагнення зберігати і передавати ці надбання майбутнім поколінням [45, с. 16]. Формування цієї складної категорії у школярів відбувається під безпосереднім впливом історико-культурного змісту навчання, морально-етичних цінностей, а також через приклади видатних постатей, серед яких особливе місце посідають жінки, що брали активну участь у національному русі. У цьому зв'язку особливого значення набуває локалізація освітнього матеріалу, тобто акцент на історії рідного краю. Зокрема, вивчення ролі українських жінок у національно-визвольних процесах на місцевому рівні, що реалізується через тематичні проєкти, такі як «Українки мого краю в національному русі» або «Жіноча історія мого міста (села)», не лише активізує пізнавальну мотивацію учнів, але й сприяє формуванню глибшого особистісного зв'язку з рідною землею, розвитку громадянської відповідальності, а також удосконаленню пошукових та дослідницьких навичок.

Для підсилення виховного впливу навчального процесу та формування міжпоколіннього діалогу доцільним є доповнення вивчення видатних постатей XIX – початку XX століття прикладами сучасних українок, які активно продовжують традиції громадянської відповідальності, інтелектуального лідерства та боротьби за права і свободи. Серед них можна виокремити таких діячок, як Ліна Костенко – символ культурного спротиву та втілення національної гідності, Лариса Денисенко – відома правозахисниця та адвокатка гендерної рівності, Ірина Славінська – журналістка і перекладачка, що сприяє збереженню культурної пам'яті. Також слід звернути увагу на сучасних військових, волонтерок та громадських активісток, які демонструють приклад відданості справі захисту прав і свобод. Ознайомлення з їхніми життєвими історіями дає можливість учням усвідомити, що боротьба за гідність, свободу і рівність залишається надзвичайно актуальною в сучасних умовах. Такий підхід не лише розширює зміст історичної освіти, а й сприяє формуванню усвідомленої

громадянської позиції, національної самосвідомості та розвитку гендерної чутливості в умовах динамічного розвитку суспільства.

Особливої ваги для учнів підліткового віку набуває усвідомлення того, що роль жінки у боротьбі за національну ідентичність, права та свободи не обмежується історичним минулим, а продовжується й у сучасному суспільстві. Ознайомлення з діяльністю сучасних українок, які стали яскравими символами стійкості, творчості, інтелектуального потенціалу та гуманізму, сприяє формуванню у молоді чітких ціннісних орієнтирів, а також почуття належності до живої, динамічної історії свого народу. Такий підхід дозволяє не лише поглибити розуміння історичного процесу, а й активізувати мотивацію до громадянської участі та соціальної відповідальності.

Інтеграція жіночої тематики в навчальний процес на уроках історії виступає важливим інструментом виховання патріотизму серед учнів, оскільки вона демонструє численні приклади самовідданості, духовної стійкості, інтелектуальної обдарованості та громадянської активності жінок. Ознайомлення з життєвими шляхами видатних постатей, таких як Наталія Кобринська, Олена Пчілка, Соломія Крушельницька, не лише поглиблює історичні знання учнів, а й формує їх емоційно-ціннісне ставлення до історичних подій, сприяє усвідомленню складності суспільних процесів та ролі жінок у їх розвитку.

Педагогічна реалізація цих завдань має базуватися на принципах особистісно зорієнтованого підходу, інтерактивності навчання, а також міжпредметної інтеграції, що дає змогу максимально залучити учнів до процесу пізнання. Застосування методик, які сприяють усвідомленню учнями цінності національної ідентичності та важливості жіночої ролі в історії національного розвитку, є надзвичайно ефективним. Серед таких методів особливо доцільним є аналіз біографічних джерел, організація дискусій на морально-етичні теми, а також проєктна діяльність, яка ґрунтується на вивченні історичних постатей жінок. Ці педагогічні засоби не тільки поглиблюють знання, а й сприяють

формуванню критичного мислення, ціннісних орієнтирів і соціальної відповідальності.

Гендерна культура у контексті освітнього процесу розглядається не як абстрактне або відокремлене поняття, а як цілісна система уявлень, цінностей і моделей поведінки, які формують і регулюють ставлення до соціальної рівності між чоловіками та жінками. Вона відображає суспільні норми, що впливають на взаємодію та повагу між статями, а також сприяє усвідомленню важливості рівноправності у різних сферах життя. Процес формування гендерної культури в шкільному середовищі має на меті створення сприятливої атмосфери, в якій цінується кожна особистість незалежно від статі, активно протидіють усталеним стереотипам та упередженням, а також виховуються цінності, які базуються на прикладах історичного гендерного балансу та рівності. Такий підхід забезпечує не лише теоретичне усвідомлення, а й практичне застосування принципів рівності в повсякденному житті учнів

У процесі формування гендерної культури важливо звернути особливу увагу на аналіз сучасних медіаобразів жінки, порівнюючи їх із тим, як ці образи відображалися у пресі XIX століття. Такий порівняльний підхід сприяє розвитку у школярів критичного мислення стосовно візуальних і текстових повідомлень, що надходять із різних інформаційних джерел. Учні вчаться розпізнавати поширені стереотипи, явища сексуалізації, маргіналізації або ж, навпаки, ідеалізації жіночих образів у засобах масової інформації. Зокрема, доцільно організовувати аналіз контенту сучасних новинних порталів, соціальних мереж та рекламних матеріалів у порівнянні з фрагментами публікацій із періодичних видань XIX століття, таких як «Жіноча доля», «Наша доля» чи «Перший вінок». Така робота не лише поглиблює розуміння учнями змін у суспільному сприйнятті ролі жінки в різні історичні періоди, а й сприяє розвитку медіаграмотності – важливої міждисциплінарної компетентності, необхідної для активного, свідомого та відповідального громадянства в умовах сучасного інформаційного суспільства.

З огляду на особливості шкільного курсу історії, зокрема у 9 класі, важливо систематично впроваджувати тематику, присвячену ролі жінок, у зміст підручників, освітніх матеріалів та уроків. Це формує в учнів розуміння, що історія України – це також історія жінок, які разом із чоловіками брали участь у творенні держави та суспільства. Такий підхід сприяє цілісному сприйняттю минулого та усвідомленню рівнозначного внеску обох статей у формування національної ідентичності.

Сучасне оновлення змісту історичної освіти, яке здійснюється в рамках компетентнісного підходу, передбачає активне залучення учнів до різноманітних форм пізнавальної діяльності, зокрема пошукової, аналітичної та творчої. Особливо важливо використовувати педагогічні методики, які не лише сприяють ефективному засвоєнню навчального матеріалу, але й формують у школярів ціннісне ставлення до історії, розвивають критичне мислення, здатність до аналізу та емпатію. Такий підхід набуває особливого значення у контексті вивчення тематики жіночої участі у національно-визвольному русі, яка тривалий час залишалася недостатньо висвітленою в традиційному шкільному історичному наративі. Включення цієї теми у навчальний процес сприяє не лише розширенню історичних знань, а й формуванню більш глибокого розуміння соціокультурних процесів та ролі жінок у формуванні національної ідентичності.

До числа найбільш ефективних методів навчання, що сприяють глибокому засвоєнню тематики жіночої участі в історії, належить проєктна діяльність. Вона надає учням можливість самостійно досліджувати біографії та внесок визначних жінок, створювати різноманітні інформаційні продукти – зокрема, буклети, презентації, відеоматеріали або інтерв'ю, виконані у форматі «живої історії». Окремі формати колективного навчання сприяють розвитку взаємодії та обміну знаннями шляхом залучення учнів до діяльності шкільних медіа (газет, радіо), участі в учнівському самоврядуванні та реалізації спільних проєктів [29, с. 314]. Такий підхід значно підвищує рівень пізнавальної активності школярів, розвиває їхні навички роботи з різноманітними джерелами інформації, а також формує вміння критично аналізувати історичні факти і події.

Як приклад практичної реалізації теми можна запропонувати учням створення проєкту під назвою «Українки в боротьбі за свободу», у межах якого відображаються маловідомі факти з життя та діяльності визначних учасниць визвольного руху, серед яких Олена Степанів, Климентина Попович та Іванна Блажкевич. Цей проєкт може мати міжчасову структуру, що передбачає порівняння ролі жінок у визвольних змаганнях ХІХ–ХХ століть із їхньою участю у сучасній війні за незалежність України. Для більш глибокого розкриття теми доцільно також залучити образи сучасних героїнь, таких як Яна Зінкевич, Юлія Паєвська (псевдо «Тайра») та Оксана Забужко, які представляють різноманітні сфери активної громадянської, культурної та волонтерської діяльності. Такий комплексний підхід сприяє формуванню у школярів цілісного уявлення про безперервність жіночої участі у важливих історичних процесах та підвищує їхню мотивацію до вивчення національної історії.

Інтерпретація біографічних джерел є одним із дієвих методів, що дозволяє учням не лише засвоювати факти із життя історичних особистостей, а й глибше розуміти їхні внутрішні мотиви, емоційні переживання та світоглядні позиції. Аналізуючи такі джерела, як листи, щоденники, спогади чи хроніки, школярі отримують можливість «олюднити» історичні події, наблизити їх до власного досвіду і сприйняття. Застосування цього прийому сприяє не лише кращому засвоєнню матеріалу, а й розвитку емоційного інтелекту, а також формуванню ціннісного ставлення до визначних постатей минулого, що є важливим аспектом виховного процесу.

Одним із найцікавіших і найефективніших методів роботи з учнями є рольова гра, що надає можливість зануритися в історичний контекст і відчувати події крізь призму досвіду жінки, яка брала участь у національному русі. Організація уроків у форматі інтерв'ю, судових засідань, засідань жіночих організацій або редколегій дозволяє учням глибше усвідомити складність та багатогранність історичних подій, розкрити різні точки зору й особистісні переживання учасниць цих процесів. Використання рольових ігор сприяє також розвитку комунікативних навичок, зокрема мовленнєвих умінь, формує вміння

ефективно працювати в команді, а також допомагає виховувати гендерну чутливість та повагу до різноманіття соціальних ролей. Однак, потрібно пам'ятати тільки та гра є педагогічно цінною, в якій дитина активно діє, мислить, будує, комбінує, моделює людські взаємини [29, с. 191]. Окрім того, активне застосування моделювання педагогічних ситуацій і ділових ігор у навчальному процесі стимулює розвиток творчих здібностей майбутніх педагогів, сприяє формуванню інноваційного підходу до освітньої діяльності і забезпечує набуття навичок організації різних форм інтерактивної взаємодії в класі, що є важливим для успішного впровадження сучасних методик навчання.

Однією з ефективних форм навчальної діяльності є організація дискусійних заходів, які зачіпають питання з різними, іноді суперечливими, точками зору. Наприклад, учням пропонують обговорити такі проблемні теми, як «Чи була справді рівноправною участь жінок у національно-визвольному русі?» або «Чи могли жінки виконувати роль лідерок у суспільстві XIX – початку XX століття?». Проведення таких дискусій сприяє розвитку в учнів навичок обґрунтування власної позиції, формує повагу до альтернативних думок, а також стимулює пізнавальний інтерес і здатність до самостійного мислення.

Крім того, важливо залучати учнів до аналізу історичних джерел різного типу – фотографій, фрагментів мемуарів, газетних статей того часу, публікацій у жіночих альманахах і журналах. Такий аналіз допомагає розвивати критичне мислення, вміння ідентифікувати позицію автора, виявляти наявність стереотипів або упереджень у текстах. Для прикладу, учням можна запропонувати ретельно вивчити матеріали з видань «Жіноча доля» або «Наша доля», які висвітлювали різноманітні погляди українських жінок на питання національного відродження. Такий підхід не лише поглиблює розуміння історичного контексту, але й розвиває медіаграмотність, що є важливою компетентністю для сучасного школяра.

Варто зазначити, що важливу роль відіграє поєднання традиційних і сучасних форм навчання, зокрема використання цифрових платформ,

інтерактивних карт, мультимедійних засобів. Це підвищує мотивацію учнів та дозволяє зробити матеріал доступнішим і зрозумілішим.

Отже, системне впровадження активних методик і різноманітних форм навчальної діяльності відіграє ключову роль у забезпеченні не лише освітнього, а й виховного потенціалу курсу історії в шкільній програмі. Вивчення теми жіночої участі в національно-визвольному русі дає можливість учням не просто розширити свій обсяг знань, а й формує в них глибоке усвідомлення цінності історичної спадщини, підвищує рівень поваги до принципів гендерної рівності та активізує почуття громадянської відповідальності. Такий підхід сприяє цілісному розвитку особистості учня, формуючи його як свідомого та відповідального громадянина сучасного суспільства.

Впровадження позаурочних форм роботи суттєво підсилює ефективність реалізації навчально-виховних завдань, оскільки вони сприяють не лише закріпленню теоретичних знань, а й розвитку важливих особистісних якостей учнів. Організація тематичних тижнів, конкурсів, виставок, а також літературно-мистецьких вечорів створює сприятливі умови для більш глибокого усвідомлення учнями значущості ролі жінок в історичних подіях і процесах. Така діяльність допомагає формувати у школярів почуття національної самосвідомості, сприяє вихованню поваги до культурної спадщини, розвитку толерантності, а також поглибленню розуміння і прийняття принципів гендерної культури, що є невід'ємною складовою сучасної освіти.

Включення батьків у позаурочні виховні заходи, зокрема через реалізацію сімейних проєктів, участь в анкетуваннях, обговореннях або дослідницьких ініціативах, значною мірою посилює ефективність формування ціннісного ставлення до теми жіночої участі в історичних подіях. Такий підхід не лише активізує інтерес учнів до опанування навчального матеріалу, а й сприяє зміцненню міжпоколінних зв'язків у родині, підвищує рівень взаєморозуміння та формує спільне бачення важливості внеску жінок у національний розвиток. Участь батьків у таких заходах створює додаткові умови для формування єдиної

ціннісної платформи родини та школи щодо питань історичної пам'яті, національної ідентичності та гендерної рівності.

Серед ефективних інструментів активізації пізнавальної діяльності учнів особливе місце посідають дидактичні ігри, що поєднують у собі когнітивний, емоційний і виховний компоненти. Завдяки своїй інтерактивній природі, ігрові методи створюють сприятливе мотиваційне середовище для засвоєння навчального матеріалу, активізують мислення та стимулюють емоційне залучення школярів до процесу вивчення історії. У контексті теми жіночої участі в національно-визвольному русі дидактичні ігри сприяють не лише закріпленню знань про історичні події та постаті, а й формуванню особистісних цінностей, таких як повага до національної спадщини, гендерна рівність, громадянська відповідальність і почуття національної гідності.

При вивченні жіночого руху в контексті українського національного визволення доцільно застосовувати різноманітні типи дидактичних ігор, зокрема рольові, сюжетно-пошукові та інтелектуально-творчі. Вони сприяють формуванню в учнів комплексного бачення історичних процесів, розвитку критичного мислення, комунікативних умінь та історичної емпатії.

Одним із прикладів такої діяльності є рольова гра «Історичне інтерв'ю: зустріч із Наталею Кобринською».

Тип гри: рольова

Цільова аудиторія: учні 9 класу

Тема уроку: Жіночий рух в Україні в другій половині XIX століття.
Наталя Кобринська як лідерка та ідеологиня жіночого визвольного руху.

Мета гри:

- формування в учнів глибшого розуміння історичного контексту діяльності Наталі Кобринської;
- розвиток умінь критично осмислювати історичні джерела та біографічні факти;
- виховання поваги до особистостей, які зробили внесок у національну справу та утвердження прав жінок;

- формування навичок усного мовлення, роботи в команді, історичної емпатії.

Очікувані результати:

Після завершення гри учні:

- зможуть узагальнити основні етапи життя та діяльності Н. Кобринської;
- сформулюють уявлення про жіночий рух у XIX столітті в Україні;
- розвинуть уміння ставити змістовні запитання та логічно відповідати на них;
- виявлять здатність до аналітичного та емоційно-ціннісного сприйняття історії.

Опис процедури гри:

Підготовчий етап. Учитель розподіляє ролі: один учень готується до виступу в ролі Наталі Кобринської, інші виступають у ролі журналістів, істориків, громадських діячів кінця XIX століття.

- Учень у ролі Кобринської вивчає її біографію, зокрема тексти з альманаху «Перший вінок», спогади сучасників, матеріали про жіночі товариства та культурницький рух.

- Учасники-«інтерв'юери» готують запитання за трьома напрямками: (1) жіночі права; (2) участь жінок у національному та культурному житті; (3) особисті переконання, погляди на місце жінки в суспільстві.

Ігровий етап. У класі відбувається «історичне інтерв'ю»: «журналісти» ставлять запитання, а Наталя Кобринська відповідає, використовуючи історичні факти, риторику доби та авторські тексти. Учитель модерує обговорення, за потреби уточнює формулювання або доповнює історичний контекст.

Аналітичний етап. Після завершення інтерв'ю проводиться колективне обговорення. Учні аналізують, якими були основні ідеї Кобринської, які аргументи вона могла б навести у відповідь на закиди опонентів, наскільки її діяльність вписується в ширший контекст українського національного руху.

Методична цінність:

Рольова гра як форма інтерактивного навчання дозволяє учням не лише засвоїти фактичний матеріал, а й відчувати історичну добу «зсередини», розвинути критичне мислення та історичну уяву. Участь у грі стимулює пізнавальний інтерес, сприяє формуванню стійкого емоційно-ціннісного ставлення до постатей минулого, зокрема до жінок, які відіграли важливу роль у розвитку національної свідомості та боротьбі за рівноправ'я. Крім того, гра сприяє формуванню гендерної чутливості, вихованню поваги до різних точок зору, умінню дискутувати та аргументувати.

Гра «Таємний архів Української жіночої спілки»

Тип гри: сюжетно-пошукова

Цільова аудиторія: учні 9 класу

Тема уроку: Діяльність жіночих організацій у контексті національного руху кінця XIX – початку XX століття.

Мета гри:

–формування в учнів умінь працювати з історичними джерелами різних типів (документи, хроніки, публіцистика);

–розвиток аналітичного мислення, здатності до синтезу та інтерпретації інформації;

–виховання інтересу до діяльності жіночих організацій та її значення в суспільно-політичному житті України;

–сприяння формуванню навичок командної роботи, презентації результатів дослідження.

Очікувані результати:

Після завершення гри учні:

– матимуть уявлення про структуровану діяльність жіночих спілок як частину громадянського суспільства;

–зможуть оперувати історичними джерелами для реконструкції подій, визначати їх значення та контекст;

–поглиблюють навички історичного аналізу, комунікації, публічного представлення результатів;

–усвідомлять роль жіночих ініціатив у формуванні української ідентичності та національного руху.

Опис процедури гри:

Підготовчий етап. Учитель готує імітовані «архівні матеріали», стилізовані під документи початку XX століття:

- фрагменти статутів Української жіночої спілки,
- уривки з протоколів засідань,
- витяги з газетних публікацій,
- листування між активістками та діячами національного руху.

Документи можуть містити як достовірні історичні тексти, так і спеціально адаптовані фрагменти для навчальних цілей.

Ігровий етап.

–Клас поділяється на декілька малих груп. Кожна група отримує пакет документів, що стосується певного аспекту діяльності спілки:

- організація допомоги пораненим та підтримка військових;
- просвітницька та освітня діяльність;
- співпраця з національними лідерами, участь у політичних ініціативах.

Завдання груп: проаналізувати документи, встановити ключові ідеї, визначити мету та масштаби діяльності, знайти підтвердження зв'язку жіночих ініціатив із національним рухом.

Аналітичний етап.

–Учні оформлюють результати у формі «досьє»: короткий виклад інформації, ілюстрації (можна використати факсиміле, фотографії), цитати з документів, стислий аналіз значення діяльності.

–Під час презентації кожна група представляє свій «розсекречений архів» класу. Після виступів відбувається обговорення: як діяльність жінок впливала на суспільні зміни, чи була їх участь рівнозначною участі чоловіків, чому ця тема була тривалий час маргіналізована в історичному наративі.

Методична цінність:

Сюжетно-пошукова гра є ефективним засобом активного пізнання, оскільки передбачає інтерактивну роботу з джерелами, моделює справжній історичний пошук. Такий формат сприяє розвитку в учнів не лише інтелектуальних, а й емоційно-ціннісних компонентів мислення, формує повагу до минулого та до тих, хто його творив. Дидактична гра «Таємний архів Української жіночої спілки» забезпечує інтеграцію знань з історії, громадянської освіти, медіаграмотності, а також формує гендерну чутливість через висвітлення активної ролі жінок в суспільно-політичному житті.

Дидактична гра «Хто вона?» (історичне лото)

Тип гри: інтелектуально-розважальна

Цільова аудиторія: учні 9 класу

Тема уроку: Видатні українки в національно-визвольному русі кінця XIX – початку XX століття.

Мета гри:

–закріпити знання учнів про біографії і діяльність видатних українок, залучених до національного руху;

–розвивати пам'ять, логічне мислення, уміння класифікувати та співвідносити інформацію;

–стимулювати інтерес до вивчення історичних постатей через ігрову активність;

–сприяти формуванню поваги до жіночих внесків в історію національного визволення.

Очікувані результати:

У результаті участі в грі учні:

–демонструють обізнаність щодо біографій жінок-учасниць українського визвольного руху;

–застосовують набуті знання у нестандартній ситуації (гравальному форматі);

–навчаються швидко орієнтуватися в історичних фактах і критично співвідносити імена з конкретними подіями або досягненнями;

–відчують емоційне задоволення від навчання, що підвищує рівень засвоєння інформації.

Матеріали:

–набір карток з іменами історичних постатей (наприклад: Олена Степанів, Мілена Рудницька, Клементина Попович, Іванна Блажкевич, Софія Русова тощо);

–окремий набір карток із короткими описами, що містять важливі факти з життя або громадської діяльності згаданих осіб (наприклад: «перша жінка-офіцер в армії Австро-Угорщини», «представниця українського руху в Лізі Націй», «редакторка альманаху "Перший вінок"» тощо).

Хід гри:

–Клас ділиться на декілька команд.

–Учасники отримують змішані картки з іменами та окремо – картки з фактами.

–Завдання кожної команди – якнайшвидше правильно поєднати постаті з відповідними описами.

–За кожну правильну пару команда отримує бал. Перемагає команда з найбільшою кількістю правильних відповідей за обмежений час.

Розширення та поглиблення гри:

Для закріплення результатів і розширення знань учням пропонується:

–самостійно підготувати додаткові картки для постатей, не представлених у грі, з опорою на власне міні-дослідження;

–включити до лото персонажів із сучасного періоду (наприклад, Яна Зінкевич, Юлія Паєвська), що дозволяє створити міжчасовий місток та актуалізувати тематику жіночої участі в боротьбі за Україну.

Методична цінність:

Інтелектуально-розважальні ігри, як-от «Хто вона?», мають високу ефективність у навчальному процесі завдяки поєднанню пізнавальної активності з емоційним залученням учнів. Такий підхід створює позитивний психологічний клімат на уроці, стимулює запам'ятовування матеріалу через інтерактивну

взаємодію, активізує внутрішню мотивацію до навчання. Особливо актуально використання цього формату під час вивчення недостатньо репрезентованих тем, як-от історія жіночого руху, що сприяє гендерній інклюзії в освітньому просторі.

Дидактична гра «Історичний суд: жінки проти упереджень»

Тип гри: дискусійно-рольова

Цільова аудиторія: учні 9 класу

Тема уроку: Жіночий рух і боротьба за права жінок в українському суспільстві XIX – початку XX ст.

Мета гри:

- сприяти розвитку критичного мислення, навичок аргументації та публічного виступу;
- поглибити розуміння соціокультурних умов жіночої участі в громадському житті XIX ст.;
- сформувати толерантне ставлення до різних позицій і розвинути здатність до міжособистісного діалогу;
- виховати повагу до постатей українських інтелектуалок, що кидали виклик традиційним патріархальним уявленням.

Очікувані результати:

Після проведення гри учні:

- демонструють уміння аналізувати історичні факти в контексті соціальних норм доби;
- розкривають особливості гендерної нерівності у XIX ст. через конкретні приклади;
- набувають досвіду роботи в команді, публічного обстоювання позиції, аргументованого висловлювання;
- формують ціннісне ставлення до ідеалів прав людини та гендерної рівності.

Хід гри:

Клас поділяється на три групи:

"Адвокати" – представляють сторону захисту жіночих прав, апелюють до фактів біографії Наталі Кобринської, Олени Пчілки, Софії Русової, використовуючи тексти їхніх виступів, публікацій, висловлювань.

"Прокурори" – уособлюють уявлення традиційного суспільства XIX ст. (наприклад: «жінка має займатися лише родиною», «інтелектуальна діяльність шкодить жіночій природі»), обґрунтовують свої позиції, спираючись на тогочасну пресу, стереотипи, цитати опонентів жіночого руху.

"Судді" – аналізують аргументи обох сторін, оцінюють логіку міркувань, етичність, фактичну обґрунтованість. За результатами "слухання" судді виносять умовне рішення (наприклад, "суспільство частково визнає правомірність жіночої боротьби за рівність").

Учням попередньо надається список джерел: витяги з текстів, програмних документів, спогади, цитати з жіночих альманахів ("Перший вінок", "Наша доля"), фрагменти з газет кінця XIX ст.

Методична цінність:

Інтерактивна форма гри дозволяє учням глибше зануритися в атмосферу історичної епохи та усвідомити складність соціальних трансформацій, що супроводжували формування жіночої суб'єктності в суспільному житті. Імітація судового засідання активізує вміння учнів логічно мислити, формулювати переконливу позицію, працювати з історичними фактами як доказами. Крім того, гра сприяє формуванню громадянської компетентності, правової грамотності, гендерної чутливості та поваги до історичного досвіду українських жінок.

Освітня цінність:

Застосування цієї гри у навчальному процесі сприяє реалізації принципів компетентнісного підходу, забезпечує міжпредметні зв'язки (історія – правознавство – етика) та створює умови для емоційного залучення учнів до складної соціально-історичної проблематики. Гра не лише навчає, але й виховує, формуючи в учнів активну громадянську позицію та здатність до оцінки соціальних стереотипів у минулому й сучасному.

Дидактична гра «Часова стрічка: кроками жінок-лідерок»

Тип гри: хронологічно-логічна

Цільова аудиторія: учні 9 класу

Тема уроку: Жіночий рух і національно-визвольна боротьба в Україні XIX – початку XX ст.

Мета гри:

- закріпити в учнів знання ключових подій, імен та організацій, пов'язаних із розвитком жіночого руху в Україні;
- розвинути навички хронологічної упорядкованості, історичного аналізу та логічного мислення;
- сформувані візуально-просторові уявлення про динаміку історичного процесу та роль жінок у ньому.

Очікувані результати:

У процесі гри учні:

- відтворюють послідовність важливих подій жіночого руху в національному контексті;
- встановлюють логічні зв'язки між історичними фактами та персоналіями;
- пояснюють значущість окремих подій і ролі жінок у визвольних змаганнях;
- виявляють ініціативність і креативність під час осмислення та інтерпретації історичного матеріалу.

Матеріали гри:

- набір карток з датами (1884, 1887, 1917, 1918 тощо);
- картки з подіями (наприклад: видання альманаху «Перший вінок», створення Товариства руських жінок, заснування Української жіночої спілки, участь жінок у Легіоні УСС тощо);
- картки з іменами (Наталя Кобринська, Олена Пчілка, Мілена Рудницька, Софія Русова);
- картки з назвами організацій.

Хід гри:

Учні працюють індивідуально або в парах/групах. Завдання полягає в тому, щоб розмістити картки у правильній хронологічній послідовності на умовній "часовій стрічці", викладеній на дошці або столі. Після цього учні мають пояснити зміст і значення своєї картки – події чи особи – в контексті історичного періоду.

Можливий варіант проведення гри у формі командного змагання з обґрунтуванням кожного хронологічного вибору.

Розширення завдання:

На завершальному етапі гри вчитель пропонує додаткові завдання:

- створити коротке усне повідомлення про постать, яка найбільше вразила;
- скласти нову хронологічну картку для включення до "стрічки часу", використовуючи додаткове джерело.

Рефлексивно-мотиваційний блок:

Для забезпечення глибшого особистісного осмислення навчального матеріалу доцільно використати рефлексивні запитання, зокрема:

Що тебе найбільше вразило у постаті [ім'я]? Чому?

Яку рису характеру цієї жінки ти вважаєш прикладом для себе?

Які паралелі між історичними подіями та сучасною боротьбою за права жінок ти бачиш?

Як змінилось твоє уявлення про роль жінки в історії після цього уроку?

Як би ти пояснив (пояснила) своїм одноліткам значення участі жінок у національному русі?

Крім того, ефективними є творчі завдання, які активізують емоційно-ціннісне сприйняття теми:

- написати листа від імені історичної постаті до сучасної молоді;
- скласти уявний пост у соціальних мережах від імені діячки жіночого руху;
- підготувати мотиваційний виступ або створити слоган на тему "Її боротьба – наше натхнення".

Методична цінність:

Застосування хронологічно-логічної гри у вивченні історії жіночого руху дозволяє поєднати когнітивну, емоційну та рефлексивну складові навчання. Візуалізація історичних процесів у вигляді "часової стрічки" полегшує засвоєння матеріалу, забезпечує наочність та формує цілісне уявлення про роль жінок у боротьбі за національні та соціальні права. Рефлексивні завдання забезпечують зв'язок між історичним змістом та внутрішнім світом учнів, формують емпатію та мотивацію до подальшого пізнання.

Дидактична гра «Впізнай героїню» (історичне шоу)

Тип гри: театралізовано-змагальна

Цільова аудиторія: учні 9 класу

Тема уроку: Жіночі постаті у визвольному русі кінця XIX – початку XX ст.

Мета гри:

- поглибити знання про видатних українських діячок, які брали участь у національно-визвольному русі;
- сформувати навички інтерпретації біографічних фактів, переказу історичного матеріалу в узагальненій формі;
- розвинути критичне мислення, логіку, вміння аргументовано висловлювати припущення.

Очікувані результати:

У результаті участі в грі учні:

- демонструють глибше знання життєписів визначних українок;
- оперують біографічними фактами для реконструкції історичного образу;
- аргументують свої висновки, працюючи в умовах обмеженого фактичного матеріалу;
- розвивають театральні-комунікативні навички, що сприяє особистісному залученню до історичного пізнання.

Матеріали та підготовка:

Учні-добровольці готують виступи "від імені" історичних постатей (наприклад: Олена Степанів, Софія Русова, Мілена Рудницька, Наталя Кобринська). Під час підготовки дозволяється використовувати лише достовірні факти з життя обраної особи, однак ім'я не розголошується.

Виступ має формуватися як короткий монолог, зосереджений на подіях, переконаннях, ролі в суспільстві.

Решта учнів – "глядачі" – виступають у ролі учасників історичного шоу ("Хто я?"), завданням яких є:

- уважно прослухати розповідь,
- ідентифікувати історичну постать,
- обґрунтувати свій вибір, посилаючись на факти з історії.

Формат проведення:

Гра моделює формат пізнавального шоу. Можливе використання декоративних елементів (плакату з логотипом гри, тематичних костюмів або атрибутів доби) для підсилення емоційної залученості учнів.

Варіації:

- Командний формат: гравці об'єднуються в команди, відповідають спільно, обговорюючи варіанти.
- Вибір "найкращої презентації": клас голосує за найпереконливішу "героїню".

Педагогічна цінність:

Гра має значний виховний потенціал: створює умови для емоційного зв'язку учнів з історичним матеріалом, формує емпатію до особистостей минулого, актуалізує ідеї боротьби за права, гідність та національну ідентичність.

Участь у створенні й представленні історичного образу розвиває навички дослідницької, творчої та інтерпретативної діяльності, сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу.

Рефлексивний компонент:

Після завершення гри доцільно запропонувати учням відповісти на запитання:

- Які риси або дії цієї жінки вас найбільше вразили?
- Чим її досвід може бути актуальним сьогодні?
- Як ця постать змінила ваше уявлення про жіночу роль в історії?

Методологічна основа:

Гра базується на принципах інтерактивного навчання, що передбачає активну залученість учнів у процес пізнання через діяльність, яка поєднує театральні та історико-дослідницькі елементи. Такий підхід забезпечує інтеграцію пізнавального, емоційного й особистісно-ціннісного компонентів навчального процесу.

Дидактична гра «Вплив або міф?»

Тип гри: аналітично-оцінювальна

Цільова аудиторія: учні 9 класу

Тема уроку: Участь жінок у національному русі кінця XIX – початку XX ст.

Мета гри:

- розвивати критичне мислення, навички аналізу історичної інформації та її інтерпретації;
- навчити учнів розрізняти історичні факти, міфи та суперечливі судження в контексті жіночої участі в суспільному й політичному житті;
- формувати здатність до аргументованої оцінки історичних тверджень.

Очікувані результати:

Після завершення гри учні:

- розпізнають і аналізують інформацію щодо жіночого руху в історичному контексті;
- формують обґрунтовані судження, опираючись на історичні джерела й факти;
- осмислюють вплив жінок на соціально-політичні процеси доби;

– поглиблюють розуміння значення гендерної рівності в історичній перспективі.

Хід гри:

Учням пропонується набір тверджень, які вони повинні класифікувати як:

Історичний факт (підтверджене джерелами твердження);

Міф (узагальнення, стереотип або хибна інформація);

Суперечлива теза (твердження, що потребує уточнення, контекстуалізації або має альтернативні трактування).

Приклади тверджень:

- *«Жінки не мали впливу на політику до 1917 року».*
- *«Жіночий рух в Україні був частиною загальноєвропейського процесу».*
- *«Олена Степанів стала першою жінкою-офіцером в армії Австро-Угорщини».*
- *«До початку XX століття українки не мали доступу до вищої освіти».*
- *«Софія Русова була лише діячкою освітнього руху, а не національного».*

Учні працюють індивідуально або в групах, фіксують свої відповіді на аркушах або на дошці, після чого обговорюють аргументи. Учитель модерує дискусію, уточнюючи хибні уявлення або поглиблюючи контекст за потреби.

Джерела для аргументації:

- витяги з історичних документів (наприклад, програми жіночих організацій, автобіографії, публіцистика доби);
- результати попередніх уроків або самостійного вивчення теми.

Методична цінність:

Застосування такої гри створює умови для осмислення історії як процесу, в якому важливо не лише запам'ятати події, а й розуміти їх інтерпретацію. Аналітичний формат гри стимулює учнів до самостійного мислення, формує навички логічної аргументації, розширює інформаційну грамотність і підвищує рівень історичної компетентності.

Освітньо-виховне значення:

У контексті вивчення теми жіночого досвіду в українському національному русі дана гра виконує важливу виховну функцію: формує в учнів

усвідомлене ставлення до проблем гендерної нерівності в історичному вимірі, сприяє виробленню стійких цінностей громадянської відповідальності, національної свідомості та поваги до внеску жінок у суспільний поступ.

Методологічна основа:

Гра ґрунтується на засадах інтерактивного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів у навчанні. Вона поєднує аналітичну діяльність із елементами рольового обговорення, що дозволяє досягти ефективного поєднання когнітивного й емоційно-ціннісного компонентів освітнього процесу.

Дидактична гра «Медіаобраз: тоді й тепер»

Тип гри: аналітично-порівняльна

Цільова аудиторія: учні 9 класу

Тема уроку: Гендерні образи в історичному та сучасному публічному дискурсі

Мета гри:

- розвивати критичне мислення учнів;
- формувати навички аналізу й порівняння медіаджерел різних історичних періодів;
- навчити розрізняти особливості історичного та сучасного дискурсів щодо ролі і образу жінки у суспільстві;
- сприяти усвідомленню впливу медіа на формування громадської думки та гендерних стереотипів.

Очікувані результати:

Після виконання завдань гри учні:

- опанують методи аналізу текстів і візуальних матеріалів;
- визначатимуть ключові риси медіаобразів жінок у різні історичні епохи;
- усвідомлять зміни у соціокультурних уявленнях про жіночість;
- розвинуть критичне ставлення до сучасних медіаповідомлень.

Хід гри:

Клас поділяється на дві (або більше) групи.

Перша група отримує науково-документальні або художні тексти із жіночої преси XIX століття (наприклад, статті, огляди, літературні фрагменти).

Друга група – скріншоти, витяги, відеофрагменти або пости з сучасних ЗМІ, соцмереж, блогів, у яких висвітлюється тема жіночої ролі, образу та соціальних функцій.

Завдання для кожної групи: проаналізувати матеріали, виокремити характерні риси образу жінки, мовні кліше, візуальні елементи, наративи; зафіксувати позитивні й негативні стереотипи.

Групи презентують свої висновки, порівнюють знайдені риси, виявляють зміни та сталості у медіадискурсі.

Клас спільно обговорює вплив публічних образів на формування суспільної свідомості, роль медіа в підтримці чи руйнуванні гендерних стереотипів.

Методична цінність:

Дана гра поєднує навички історичного аналізу з критичним підходом до сучасних медіаджерел, що дає змогу комплексно розглядати феномен гендерних образів у часі. Вона стимулює учнів до активної пізнавальної діяльності, розвиває компетенції з медіаграмотності, формує усвідомлене ставлення до інформаційного простору.

Освітньо-виховне значення:

Гра допомагає формувати гендерну культуру, сприяє вихованню толерантності та поваги до різних соціальних ролей жінок у минулому і сучасності. Вона розширює світогляд учнів, підвищує їх громадянську свідомість та відповідальність за критичне сприйняття інформації.

Методологічна основа:

Застосування гри базується на принципах діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів у навчанні, інтерактивності та співпраці, що забезпечує активне залучення учнів до аналізу та інтерпретації матеріалу, а також розвиток міжпредметних компетентностей.

ВИСНОВОК

На підставі проведеного дослідження, узагальнення залучених джерел, історіографічного аналізу, а також систематизації матеріалу в межах дипломної роботи, можна зробити ґрунтовний висновок про те, що тема участі жінок в українському національному русі останньої третини XIX – початку XX століття вирізняється глибоким змістом і має багатоаспектне значення як у науковому, так і в освітньо-виховному контексті. Зокрема, розгляд жіночого активізму через призму біографій та суспільної діяльності представниць інтелігенції дозволяє не лише краще зрозуміти механізми культурного і політичного становлення модерної української нації, але й розкрити глибоко гуманістичний вимір цієї проблематики. Сучасна школа, особливо в умовах впровадження компетентнісного підходу в освіті, потребує оновлення змісту історичної освіти у напрямку інтеграції малодосліджених тем. Тому саме включення тематики жіночої участі в національному русі у зміст навчальних занять з історії України в 9 класі відкриває широкі можливості для формування ключових громадянських і соціокультурних компетентностей, розвитку емпатії, історичної пам'яті, критичного мислення та гендерної чутливості серед школярів. Окрім того, дана тема є актуальним прикладом реалізації виховного потенціалу історичної науки, оскільки допомагає формувати у молоді усвідомлення цінності особистої участі в громадському житті, ідеї рівності, соціальної справедливості та поваги до історичного внеску кожної особистості – незалежно від статі.

Жінки українських земель на зламі XIX–XX століть відігравали важливу роль у суспільних змінах, активно долучаючись до національного відродження. В умовах колоніального статусу Галичини вони виявляли національну свідомість, рішучість і громадянську активність. Жінки організовували школи, бібліотеки, просвітницькі ініціативи, брали участь у культурному, освітньому та літературному житті. Їхня діяльність сприяла формуванню української культурної ідентичності та модерної нації. Цей внесок є вагомим і потребує належного висвітлення в історичній науці та освіті.

Особистість Івана Франка мала вагомий вплив на розвиток жіночого руху в Україні кінця XIX – початку XX століття. Як письменник, публіцист і громадський діяч, він послідовно підтримував ідеї рівноправності жінок, виступав за їхнє право на освіту, самореалізацію та участь у суспільному житті. Його твори та публічна діяльність демонструють глибоке розуміння гендерної проблематики та прагнення до подолання патріархальних стереотипів.

В оточенні Івана Франка важливе місце посідали жінки, з якими його єднали не лише творчі, а й глибокі інтелектуальні та ідейні зв'язки. Наталія Кобринська, Уляна Кравченко, Ольга Кобилянська, Ольга Рошкевич, Юзефа Дзвонковська та Ольга Хоружинська відіграли помітну роль у формуванні української культури, літератури та жіночого руху. Вони були не лише співавторками епохи, а й активними учасницями суспільних змін, співтворцями нової культурної парадигми, в якій поєднувались просвітництво, національна свідомість і гендерна рівність. Їхня співпраця з Франком стала основою для утвердження жіночого голосу в українському національному дискурсі.

Участь жінок з кола Івана Франка в проєктах, як-от альманах «Перший вінок» чи «Товариство руських жінок», а також у літературній та публіцистичній діяльності засвідчує їхню активну роль у формуванні суспільного світогляду. Через культурну і просвітницьку працю вони порушували теми гендерної рівності, націотворення та самореалізації жінки. Їхня діяльність сприяла переосмисленню ролі жінки як творчині національного й культурного простору, ставши важливим чинником модерного українського суспільства. Одним із результатів дослідження стало обґрунтування освітнього потенціалу цієї теми. Її інтеграція у навчальний процес сприяє розвитку не лише історичних знань, а й громадянських компетентностей учнів, формуючи глибше розуміння національної ідентичності через особисті історії жінок-інтелектуалок.

Історії жінок, які долали нерівність і брали участь у національному відродженні, мають великий виховний потенціал. Вони сприяють розвитку емпатії, поваги до гідності та усвідомлення значення особистості в історії. Такий матеріал робить уроки більш емоційно насиченими та ціннісно наближеними до

учнів. Тематика жіночого активізму відповідає вимогам Нової української школи, адже розвиває критичне мислення, уміння аргументовано висловлюватися, працювати з джерелами та брати участь у дискусіях. Персоналізоване вивчення історії через біографії та проєкти сприяє глибшому розумінню складних явищ. Водночас дослідження виявило проблеми: у шкільних програмах тема жіночого руху представлена уривчасто й неповно. Немає цілісного підходу до висвітлення цієї теми як складової історії української нації, що потребує методичного вдосконалення.

Освітній зміст у своїй теперішній формі не охоплює всієї глибини й багатовимірності теми, що, в свою чергу, не сприяє повноцінному розумінню учнями ролі жінки в історії. Актуальним залишається питання адаптації навчальних курсів до сучасних вимог, зокрема через інтеграцію гендерно-чутливих підходів до викладання. Йдеться не лише про зміну акцентів, а про принципово новий підхід до структурування навчального матеріалу, який би включав як фактологічну, так і концептуальну площину вивчення історії жіноцтва.

Доцільним є розширення тематичних блоків за рахунок біографічних нарисів про видатних діячок національного руху, таких як Наталія Кобринська, Ольга Кобилянська, Уляна Кравченко, а також створення доступної, адаптованої для шкільного вжитку навчально-методичної літератури. Важливим кроком у цьому напрямі має стати залучення джерел з феміністичної історіографії, які дають можливість подивитися на історичний процес з позиції включення жіночого досвіду та голосу. Не менш актуальним є впровадження інноваційних методик – інтерактивного та проблемно-орієнтованого навчання, проєктної діяльності, роботи з візуальними матеріалами та мультимедійними ресурсами.

Таким чином, лише за умови комплексного оновлення змісту історичної освіти, з урахуванням соціокультурних трансформацій та ціннісних змін у сучасному суспільстві, можна досягти реальної інтеграції теми жіночого руху до навчального процесу на гідному рівні.

У контексті оновлення системи загальної середньої освіти України особливого значення набувають сучасні освітні підходи, що відповідають засадам і філософії Нової української школи. Одним із ключових напрямів у цьому процесі є впровадження інтегрованого навчання, що ґрунтується на міждисциплінарному підході та створює умови для поглибленого осмислення історичних подій у взаємозв'язку з соціальними, культурними й етичними контекстами. У цьому сенсі тема жіночого внеску в історію України набуває нової педагогічної цінності. Саме через проведення бінарних уроків, об'єднання історії з літературою, громадянською освітою, мистецтвом чи навіть елементами психології, учні можуть глибше усвідомити, яким чином жінки впливали на хід національного розвитку, формували ідеї культурного самоствердження й боролися за право голосу в суспільному дискурсі.

Застосування проєктної діяльності, дослідницьких методів і навчальних ситуацій на основі історичних джерел допомагає учням не лише вивчати факти, а й розвивати аналітичне мислення, уміння порівнювати події та формувати власну позицію. Тема жіночого руху кінця XIX – початку XX століття відкриває можливості для створення досліджень, презентацій і проєктів на прикладі постатей Наталії Кобринської, Ольги Кобилянської, Уляни Кравченко.

Такий підхід сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та формуванню історичної свідомості на засадах рівності й поваги до різноманітності. Жінки постають як активні учасниці історії, що допомагає виховувати демократичні цінності, критичне мислення і повагу до гендерної рівності.

Отже, тема жіноцтва у національному русі є важливою не лише історично, а й освітньо, бо сприяє поглибленню знань, формуванню гуманістичних цінностей і свідомої громадянської позиції. Це робить уроки історії України сучаснішими та змістовнішими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативно-правові документи

1. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 17.05.2025)
2. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки. 2018. URL: <https://rm.coe.int/coe-ge-strategy-2018-2023-ukr-final-ts/16808ae59c> (дата звернення 15.05.2025)

II. Опубліковані документи та матеріали

3. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки. Вінніпег: Накладом авторки, 1956. 154 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2409/file.pdf> (дата звернення 17.04.2025)
4. Франко І. Для домашнього огнища. *Укрліб. Бібліотека української літератури*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3788&page=4> (дата звернення 10.05.2025)
5. Франко І. Жіноча неволя в руских піснях народних / написав Іван Франко. У Львові : Накладом ред. "Зоря"; 3 друк. Т-ва ім. Шевченка, 1883. 50 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=346> (дата звернення 21.04.2025)
6. Франко І. Перехресні стежки. Повість. 1900 р. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Franko/Perekhresni_stezhky.pdf (дата звернення 10.05.2025)
7. Франко І. Украдене щастя / І. Франко; худож.-оформлювач О. Д. Кононученко; упоряд., вступ. стаття, коментарі, пояснення слів Б. С. Тихолоза. Харків: Фоліо, 2013. 155 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Franko/Ukradene_schastia_vyd_2013.pdf (дата звернення 10.05.2025)

III. Монографії і статті

8. Агеєва В. Життєпис емансипантки або Як стати самій собі ціллю. Уляна Кравченко. Хризантеми. Київ 2019. С. 5–18.
9. Аніщенко О. Деякі аспекти розвитку жіночої педагогічної освіти в Україні. *Початкова школа*. 2000. № 3. С. 46–47.
10. Баран Є. Образ Івана Франка у листах Ольги Рошкевич. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2006. № 8. С. 3–7. URL: <https://lib.if.ua/franko/1310893539.html> (дата звернення 21.04.2025)
11. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717891/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%BD%D0%B0_%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D1%83_%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9.pdf (дата звернення 09.05.2025)
12. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 423 с.
13. Богачевська-Хом'як М. Націоналізм і фемінізм провідні ідеології чи інструменти для з'ясування проблем. *Гендерний підхід історія культура суспільство* / ред. Л. Гентош, О. Кісь. Львів, ВНТЛ-Класика, 2003. С. 166–181. URL: <https://uamoderna.com/images/biblioteka/gender-approach-anthology.pdf> (дата звернення 15.04.2025)
14. Вороніна М. С. Професійна освіта як ознака гендерної стратифікації жінок у промисловості Харківської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. *Збірник наукових праць «Історія та географія»*. Харків, 2002. Вип. 9. С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drinzb_2018_11_43 (дата звернення 01.05.2025)
15. Гаєвська Н. М. Гаєвська О. В. Роль і значення І. Франка в активізації феміністичного руху в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. *Український філологічний вісник*. 2022. № 1 (62). С. 17–26. URL:

- <https://litstud.knu.ua/wp-content/uploads/2023/02/62.17-26.pdf> (дата звернення 14.04.2025)
16. Гендерна рівність і розвиток погляд у контексті Європейської стратегії України / керів. проєкт. О. Пищуліна. Київ: Заповіт. 2016. 224 с. URL: <https://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf> (дата звернення 14.04.2025)
 17. Гладченко С. Проблеми впровадження гендерної політики в освітній галузі сучасної України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія Історія. 2017. Вип. 2. Ч. 3. С. 153–156.
 18. Горак Р. Тричі мені являлася любов. Повість-есе. Задля празника. Роман-есе про Івана Франка. Київ: Дніпро, 1987. 266 с.
 19. Грабовецький В. В. Історія Івано-Франківська (Станіславова): з найдавніших часів до початку XX століття. Івано-Франківськ : Нова зоря, 1999. Ч. 1. 304 с. С. 261–264
 20. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні Франко та його спільнота 1856–1886. Київ: Критика. 2006. 630 с.
 21. Деділова Т., Токар І. Сучасні реалії впровадження гендерного підходу в системі вищої освіти України. *Наука і освіта*. 2016. № 1. С. 107–114. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2016/1_2016/23.pdf (дата звернення 14.04.2025)
 22. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі другої половини XIX – початку XX ст. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2012. 233 с.
 23. Костюк О. Недискримінаційна політика в шкільній освіті Канади. *Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 вересня 2020 р.* за заг. ред. В. П. Кравця, О. М. Кікінежді. Тернопіль : ТНПУ, 2020. С. 86–88. URL: https://tnpu.edu.ua/vyhovna%20robota/2020_final_Zbirnyk%20tez_Gender.pdf (дата звернення 14.04.2025)

24. Кучай Т. П., Кучай О. В., Біда О. А. Гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Наукові іновачії та передові технології*. Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка». 2024. №10 (38). С. 626–632. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-626-632](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-626-632) (дата звернення 10.04.2025)
25. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст. типологія та європейський культурно-історичний контекст. Чернівці. Книги XXI. 2016. 500 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Malanchuk-Rybak_Oksana/Ideolohiia_ta_suspilna_praktyka_zhinochoho_rukhu_na_zakhidno_ukrainskykh_zemliakh_KhIKh_pershoi_tret.pdf (дата звернення 05.04.2025)
26. Муранець Т. Портрет фатальної жінки у прозі Івана Франка. *Вісник Львівського університету*. Серія : Філологічна. 2013. Вип. 58. С. 82–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2013_58_11 (дата звернення 14.04.2025)
27. Покотило К. С., Школенко Д. В. Жінка в житті та творчості Івана Яковича Франка. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 259. С. 149–151. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/92586> (дата звернення 25.04.2025)
28. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. К.: Генеза, 2006. 328 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Pometun_Olena/Metodyka_navchannia_istorii_v_shkoli/ (дата звернення 14.04.2025)
29. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ: Генеза. 2002. 368 с.
30. Скибак І. Уляна Кравченко – соратниця Каменярка. *Слово і час*. 2006. № 8. С. 65–67. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10242/10-Skybak.pdf?sequence=1> (дата звернення 14.04.2025)
31. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX - поч. XX ст. Сторінки історії: Монографія. Одеса: Астропринт. 1998. 408 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Smoliar_Liudmyla/Mynule_zarady_maibutnoho_Zhi

[nochyi rukh Naddniprianskoi Ukrainy II pol XIX -
poch XX st Storinky ist.pdf?](#) (дата звернення 11.05.2025)

32. Стадніченко О. Інтеграція гендерних підходів у викладання політичної теорії. *Науковий вісник збірник наукових статей Національного авіаційного університету*. 2011. С. 87–92. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/325943075.pdf> (дата звернення 27.04.2025)
33. Українські жінки у горнілі модернізації / [Мар'яна Байдак та ін.] ; під. заг. ред. Оксани Кісь. Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2017. 303 с.
34. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська, І. Кучинська, С. Кучинський, О. Лісовець, І. Нестайко, Л. Павлова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Сеньовська, С. Толочко, С. Федоренко, І. Шкільна, В. Ясько ; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : «Компрінт». 2024. 232 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741358/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf> (дата звернення 16.04.2025)
35. Шалашна Н., Проскурін В. Методика розвитку критичного мислення студентів засобами дослідницького навчання в процесі викладання курсу історії. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2019. № 11. С. 178–191. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/874770> (дата звернення 11.05.2025)
36. Швець А. Жінка з хистом Аріадни : Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах : монографія / Алла Швець ; Інститут Івана Франка НАН України ; Лекторій СУА з жіночих студій УКУ; ВГО «Союз Українок». Львів, 2018. 752 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shvets_Alla/Zhinka_z_khystom_Ariadny_Zhyttievyy

[i svit Natalii Kobrynskoï v heneratsiinomu svitohliadnomu i tvorc.pdf](#) (дата звернення 15.04.2025)

37. Яковенко Ю. Л. Хорошайло О. С. Гендерний підхід в освітньому процесі у вищій школі. *Педагогічний часопис*. 2021. Вип. 75. Т. 3. С. 171–175. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_3/35.pdf (дата звернення 14.05.2025)

38. Яковлєв Ю. Жіноче питання в діяльності Русько-Української Радикальної партії (1890-ті рр.). *Ucraina magna*. 2017. Vol. 2. С. 113–143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucrmag_2017_2_8 (дата звернення 14.04.2025)

IV. Навчальні програми і підручники

39. Експертиза шкільних підручників : інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів [посібник] / за заг. ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. Київ : Педагогічна думка, 2016. 128 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/verstka_posibnyk.pdf
40. Онлайн тренінг «реалізація державної політики гендерної рівності в органах державної влади» робочий зошит. Київ, 2020. 29 с. URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Zoshyt_GendernaRivnist_LaStrada_A4_2.pdf

V. Навчально-методичні матеріали

41. «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії:...». Аналітичний звіт за результатами дослідження. 2024 р. грудень. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/12/18/prezentatsiya-doslidzh-lsu-18-12-2024.pdf> (дата звернення 09.05.2025)
42. Гендерна рівність в освіті як це реалізувати в громаді. Всеукраїнська асоціація об'єднаних територіальних громад. 3 січня 2023. URL: <https://hromady.org/genderna-rivnist-v-osviti-yak-ce-realizuvati-v-gromadi/> (дата звернення 09.05.2025)
43. Гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі : практ. посіб. / Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій, О. Остапчук, О. Цюпа. Київ : Віваріо, 2020.

88

с.

URL:

https://mof.gov.ua/storage/files/%D2%90%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE_%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4_%D1%83_%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%96.pdf

44. Морщакова О. С. Основи гендерної рівності [Текст] : курс лекцій / О. С. Морщакова. Тернопіль : ТНЕУ, 2012. 67 с. URL:

<https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/571/1/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf>

45. Плетка О. Т. Гендерна чутливість в освіті: управлінський аспект: методичні рекомендації для керівників закладів освіти [Електронне видання] / О. Т. Плетка. Київ: Талком, 2023. 27 с. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740225/1/%D0%9F%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BA%D0%B0%20%D2%91%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80.%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%20%D1%80%D0%B5%D0%BA.%20%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA%20%282%29.pdf>

46. Проект STEM is FEM популяризація жінок у науці та техніці. *STEM is FEM. Освітній проект*. URL: <https://stemisfem.org/golovna> (дата звернення 14.05.2025)

47. Формування гендерно чутливого простору в школі: путівник для освітян. Дорogna карта. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2025/05/29/formuvannya-henderno-chutlyvoho-prostoru-v-shkoli-doroozhnya-karta-29-05-2025.pdf> (дата звернення 10.05.2025)

VI. Енциклопедичні і довідкові матеріали

48. Жінки в житті Івана Франка. *Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека*. URL: <https://lib.if.ua/franko/1313654358.html>

49. Кізченко В.І. КОБРИНСЬКА Наталія Іванівна [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України*: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2007. 528 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kobrynska_N (останній перегляд: 17.06.2025)
50. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50: Сучасне гендерне мислення: словник. Київ: К.І.С., 2005. 280 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/gender_slovnyk.pdf

VII. Автореферати дисертацій і дисертації, кваліфікаційні роботи

51. Ворчакова І. Є. Жіночий рух у суспільно-політичному житті України: витоки, здобутки, проблеми та перспективи : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / І. Є. Ворчакова ; Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. Миколаїв, 2010. 16 с.
52. Замша А. В. Жінка в українській культурі: традиції та сучасність : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра: спец. 032 Історія та археологія/ Петрова Н. О.; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2023. 73 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/36609>
53. Орлова Т. В. Жінка в історії України: історіографія XX – початку XXI ст. : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06 / Т. В. Орлова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010. 490 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Orlova_Tetiana/Zhinka_v_istorii_Ukrainy_istoriografiia_KhKh - pochatku_KhKhI_st.pdf (дата звернення 28.04.2025)

VIII. Інтерв'ю

54. Кісь О. Чоловік – пияк лайдак а винна його дружина патріархальні традиції аналізує Оксана Кісь. Українське радіо. 2021. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=100937> (дата звернення 08.05.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект позакласного заходу

Клас -9

Тема уроку: Роль учасниць національного руху в суспільно-культурному житті кінця XIX – початку XX ст.

Навчальна мета:

- охарактеризувати суспільно-культурне середовище України кінця XIX – початку XX ст.; / інформаційна
- розкрити роль жінок у національному русі того періоду; / інформаційна, аксіологічна
- ознайомити учнів із біографіями діячок жіночого руху (Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська, Климентина Попович, Уляна Кравченко); / інформаційна
- проаналізувати вплив Івана Франка на світогляд жінок-інтелектуалок кінця XIX – початку XX ст.; / логічна, аксіологічна
- визначити внесок жінок у розвиток української культури, літератури, освіти та громадської діяльності; / інформаційна, логічна, аксіологічна

Розвивальна мета:

- формувати вміння критично мислити на основі історичних фактів, джерел, висловлювань діячів(на основі вправи 2 «Впізнай за цитатою»); / логічна
- розвивати хронологічну компетентність (на основі вправи 4 «Встановіть хронологічну відповідність»); / хронологічна
- розвивати вміння учнів аналізувати й інтерпретувати уривки з листування, мемуари, публіцистику (на основі вправи 2 «Впізнай за цитатою»); / інформаційна, логічна
- розвивати вміння учнів працювати в команді, приймати спільні рішення; / інформаційна, логічна
- розвивати вміння учнів працювати та аналізувати візуальні джерела (Вправа «Крокодил», «Пазли»); / інформаційна, логічна
- формувати вміння просторової орієнтації (на прикладі мапи Галичини кінця XIX ст.); / просторова
- розвивати мислення учнів (основі вправи 1 «Ребус»); / інформаційна, логічна
- розвивати навички аргументованого висловлення власної думки щодо участі жінок у національному русі; / логічна, мовленнєва

Виховна мета:

- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, участі в обговореннях та роботі в групах; (на основі методики «Хрестики-нулики») / мовленнєва, особистісна
- розвивати мовленнєву компетентність (на основі Вікторини);/ мовленнєва, особистісна
- виховувати в учнів позитивне ставлення до пізнавальної роботи;/ особистісна, аксіологічна
- виховувати повагу до історичних постатей-жінок та їх внеску в суспільний поступ; / аксіологічна
- розвивати почуття національної гідності та усвідомлення ролі жінки в національному русі; / аксіологічна, громадянська
- виховувати вміння працювати в команді, слухати іншу думку, бути толерантними; / особистісна, комунікативна
- виховувати інтерес до історії та культурної спадщини України, зокрема жіночої її частини; / аксіологічна, особистісна
- сприяти формуванню гендерної чутливості у сприйнятті минулого; / громадянська, аксіологічна

Тип уроку: Інтерактивна гра

Обладнання: роздатковий матеріал, портрети діячок, карта України кінця 19 – поч. 20 ст.

Основні терміни:

Національне відродження – процес формування національної самосвідомості та боротьби за права нації.

Емансипація жінок – боротьба жінок за рівні права з чоловіками у всіх сферах життя.

Фемінізм – ідеологія та рух за політичні, економічні та соціальні права жінок.

Гендерна рівність – рівні права, можливості та обов'язки жінок і чоловіків у суспільстві.

Просвітництво – культурно-освітній рух, спрямований на піднесення освіченості народу.

Суспільництво – громадська активність, участь у суспільному житті.

Націєтворення – процес формування модерної нації.

Основні постаті:

Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська, Уляна Кравченко, Ольга Кобринська, Ольга Хоружинська, Ольга Рожкевич, Юзефа Дзвонська

Основні дати:

1884 р. – створення «Товариства руських жінок» у Станиславові;

1887–1897 рр. – співпраця І. Франка з О. Кобилянською, Н. Кобринською, У. Кравченко;

1893 р. – заснування першого жіночого часопису «Наша доля»;

1900–1910-ті рр. – активна участь жінок у громадських рухах та культурному житті Галичини.

План уроку

1. Оголошення теми заняття, пояснення правил гри.
2. Виконання учнями завдань.
3. Проведення підсумків.

Хід уроку

К-ть часу	Етап уроку	Учбово-виховна діяльність вчителя	Навчальна діяльність учнів	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Привітання, коротке повторення матеріалу з попереднього заняття. Оголошення правил гри. Гра відбувається у формі «Хрестиків-нуликів» 		
3 хв	III. Мотиваційний етап	Проблемне питання 	«Коли ми говоримо “національний рух”, кого ми уявляємо? А чи згадуємо про жінок?»	аксіологічна, громадянська
2 хв	IV. Етап актуалізації знань	Вікторина	1. Хто такий Іван Франко? <i>Очікувана відповідь:</i> письменник, поет, публіцист, науковець, політичний діяч 2. Яку роль він відігравав у громадському житті?	

			<i>Очікувана відповідь:</i> учасник національного руху, активіст, засновник партій, автор політичних статей. 3. Що вам відомо про жінок-інтелігенток у XIX ст.? <i>Очікувана відповідь:</i> перші письменниці, активістки, організаторки освітніх гуртків. 4. Чому, на вашу думку, про жінок у національному русі згадують рідше, ніж про чоловіків? <i>Очікувана відповідь:</i> Соціальні стереотипи змушували жінок діяти "за лаштунками", тому їх участь виглядала непомітною 5. Які якості, на вашу думку, потрібні були жінкам, щоб діяти в публічному просторі тоді? <i>Очікувана відповідь:</i> Сміливість, освіченість, наполегливість, віра в ідею, комунікабельність і організаторські здібності.	інформаційна логічна аксіологічна історична
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу		Вправа 1. Ребус Команда 1.	логічна просторова

			 (Кобилянська) Команда 2. (Кравченко) Вправа 2. Впізнай за цитатою Команда 1. “Мужчини! Вам слава, коли ви боретеся за правду, за честь і за свободу. Але ж і ми, жінки, маємо право стати поруч з вами в боротьбі за народ і його волю.” – Хто авторка? (Кобринська) Команда 2. “Я бажаю, щоб наша література відбивала душу нашого народу, його біль, прагнення, красу – навіть у жіночому голосі.” – Хто авторка? (Кобилянська) Вправа 3. Крокодил	логічна	інформаційна логічна	логічна
--	--	--	--	---------	-------------------------	---------

Команда 1.**(О. Хоружинська)****Команда 2.****(О. Рожкевич)****Вправа 4. Встановлення хронологічної відповідності****Команда 1.**

1. Заснування літературного гуртка жінок у Львові

інформаційна
логічна

			2. Вихід альманаху «Перший вінок» 3. Публікація повісті «Царівна» Ольги Кобилянської 4. Виступ Лесі Українки з доповіддю в Києві 1893 – гурток жінок у Львові 1887 – «Перший вінок» 1895 – «Царівна» 1907 – виступ Лесі Українки Команда 2. 1. Вихід збірки «На крилах пісень» Лесі Українки 2. Заснування «Союзу українок» 3. Перший з'їзд українських жінок у Станиславові 4. Початок редакторської діяльності Олени Пчілки в журналі «Рідний край» 1893 – «На крилах пісень» 1907 – Олена Пчілка в «Рідному краї» 1912 – з'їзд у Станиславові 1917 – «Союз українок» Вправа 5. Пазл Команда 1.	інформаційна логічна громадянська
--	--	--	--	---

(Альманах «Перший вінок»)

Що це за зображення?

Хто його створив і яке воно має значення для історії жіночого руху?

Команда 2.

(журнал «Жіночий голос»)

Що зображено на цьому малюнку?

Хто його створив і яке воно має значення для історії жіночого руху?

Вправа 6. Дискусія “За і Проти”

Команда 1

інформаційна
логічна
аксіологічна

Аксіологічна

		(“Адвокати”) – захищають жіночий рух, посиляючись на постаті Кобринської, Кобилянської, Русової. Команда 2 (“Прокурори”) – відстоюють погляди традиційного суспільства кінця XIX ст. Вправа 7. Установити відповідність Команда 1: <table><tr><th>Жінка</th><th>Зв’язок</th></tr><tr><td>Наталія Кобринська</td><td>А) Альманах «Перший вінок»</td></tr><tr><td>Уляна Кравченко</td><td>Б) Поетична збірка «Prima Vera»</td></tr><tr><td>Ольга Хоружинська</td><td>В) Дружина І. Франка</td></tr></table> 1 – А, 2 – Б, 3 – В Команда 2. <table><tr><th>Жінка</th><th>Зв’язок</th></tr><tr><td>Ольга Рошкевич</td><td>А) Перше кохання Франка</td></tr><tr><td>Юзефа Дзвонковська</td><td>Б) Натхнення для жіночих образів</td></tr><tr><td>Софія Окуневська</td><td>В) Перша жінка-лікарка, подруга Кобилянської</td></tr></table> 1 – А, 2 – Б, 3 – В Вправа 8. «Приберіть зайве»	Жінка	Зв’язок	Наталія Кобринська	А) Альманах «Перший вінок»	Уляна Кравченко	Б) Поетична збірка «Prima Vera»	Ольга Хоружинська	В) Дружина І. Франка	Жінка	Зв’язок	Ольга Рошкевич	А) Перше кохання Франка	Юзефа Дзвонковська	Б) Натхнення для жіночих образів	Софія Окуневська	В) Перша жінка-лікарка, подруга Кобилянської	інформаційна логічна мовленнєва
Жінка	Зв’язок																		
Наталія Кобринська	А) Альманах «Перший вінок»																		
Уляна Кравченко	Б) Поетична збірка «Prima Vera»																		
Ольга Хоружинська	В) Дружина І. Франка																		
Жінка	Зв’язок																		
Ольга Рошкевич	А) Перше кохання Франка																		
Юзефа Дзвонковська	Б) Натхнення для жіночих образів																		
Софія Окуневська	В) Перша жінка-лікарка, подруга Кобилянської																		

			Команда 1 Наталія Кобринська Ольга Кобилянська Юзефа Дзвонковська Софія Русова Зайве: Софія Русова Команда 2 «Перший вінок» «Жіноча доля» «Громада» «Наша доля» Зайве: «Громада» Вправа 9. Бліц. - Письменниця, яка надсилала Франкові фольклор – Рошкевич - Авторка «Prima Vera» – Кравченко - Письменниця, яка писала українською за порадою Окуневської – Кобилянська - Журнал, в якому публікувалися жінки – Наша доля - Перший жіночий альманах – Перший вінок - Подруга Кобилянської, перша жінка-лікарка – Окуневська - Галицьке місто, де діяв Франко – Львів	
--	--	--	--	--

5 хв	VI. Систематизація знань		Журі підбиває підсумки, оголошує переможців Мікрофон На цьому занятті я дізнався/лась.....	МОВЛЕННЯ
3 хв	VII. Висновки	✚ Роль жінок у національному русі кінця XIX – початку XX століття була надзвичайно важливою, хоч часто й недооціненою. Вони не лише підтримували ідеї національного відродження, а й активно творили культуру, освіту та громадське життя України. ✚ Завдяки сміливості, освіченості та наполегливості діячок, таких як Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська, Уляна Кравченко, український жіночий рух став невід’ємною частиною національної історії. ✚ Усвідомлення їх внеску допомагає краще розуміти не лише минуле, а й сучасні процеси побудови рівноправного суспільства.		